

SAYI: 4 OCAK-ŞUBAT-MART 2026

TÜM AFİRKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ

TADD

AFİRKA

AFİRKA'DA DARBE LER

THOMAS SANKARA VE
BURKİNA FASO DENEYİMİ:
**DEVİRİMCİ BİR LİDERLİK,
POLİTİKALAR VE MİRAS**

AFİRKA'DA DARBELER VE
SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ:
BURKİNA FASO ÖRNEĞİ

CEZAYİR KASBAHI

KİŞİLA İKTİDARLARI:
**AFİRKA'DA YENİ DARBE
DALGASININ ANATOMİSİ - 1**

**SUDAN SİYASAL TARİHİNDE
ASKERİ KURUMUN ROLÜ**

SENÛSİ HAREKETİ

SWAHİLİ MUTFAĞI

AFİRKA KITASINDA
ŞİFACILAR

TÜRKİYE'NİN AFİRKA'DAKİ GÖNÜLLÜ
SAĞLIK FAALİYETLERİ

AFİRKA'DAKİ EBRULİ
HATIRALARIM

"HEPİMİZİN İYİLİK YAPMAYA İHTİYACI VAR!"

TADD **AFRİKA**

Ocak-Şubat-Mart 2026 • SAYI 4

TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ (TADD) ADINA
İMTİYAZ SAHİBİ

Dr. Biğehan GÜNTEKİN

SORUMLU MÜDÜR

Gökhan AYDOĞDU

GENEL YAYIN YÖNETMENİ

Dr. Serhat ONUR

YAYIN KURULU

Dr. Biğehan GÜNTEKİN

Gökhan AYDOĞDU

Dr. Serhat ONUR

Doç. Dr. Yunus TURHAN

Gökhan YILMAZ

DANIŞMA KURULU

Prof. Dr. Ahmet Emre BİLGİLLİ, Eğitim

Prof. Dr. Ahmet KAVAS, Uluslararası İlişkiler

Prof. Dr. Etem EYRİCKE TEPECİBİNOĞLU, Uluslararası İlişkiler

Prof. Dr. Enes BAYRAKLI, Uluslararası İlişkiler

Prof. Dr. Hasan Hüseyin EKER, Tıp

Prof. Dr. İsmail ERMAĞAN, Uluslararası İlişkiler

Prof. Dr. Orhan ALİMOĞLU, Tıp

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK, Tarih

Doç. Dr. Abdurrahim SIRADAG, Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Murat YIGİT, Uluslararası İlişkiler

Doç. Dr. Yunus NAMAZ, Sinema

Dr. Gökhan KAVAK, Tarih

Dr. Huriye YILDIRIM ÇINAR, Uluslararası İlişkiler

Dr. Mayada KAMAL ELDEEN, Uluslararası İlişkiler

Dr. Seniya Selcen ONLUB, Almanya

Dr. Serhat ÖRMEKÇİ, Uluslararası İlişkiler

Dr. Zeynep OKTAY, Arap Dili ve Edebiyatı

İbrahim TİLLİ, Medya

EDİTÖR

Gökhan YILMAZ

TASARIM VE LİNGÜJİSTİK

Ayhan ŞENSOY

REKLAM

Funda ABAKAY

YÖNETİM YERİ (MERKEZ) İLETİŞİM

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD)

Merkezefendi, Merkez Etenli Cd. No:13,

34015 Zeytinburnu/İstanbul

REKLAM REZERVASYON Funda ABAKAY

TEL: (0212) 533 28 20 - (0541) 330 03 85

E-POSTA: info@tadd.org.tr

BAŞKI VE ÇİLT

TURA BAŞKI ÇÖZÜMLERİ SAN. VE TİC. LTD. ŞTİ

İtifepli Osb Mah. Hüsnüyet Bln 5s Depariko Sanayi Sitesi

No: 1/58 İç Kapı No 3005 Başakşehir/İstanbul

TEL: 0533 643 01 37

Sertifika No: 73991

YAYIN TÜRÜ Üç ayda bir yayımlanır.

COPYRIGHT © 2025 TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ

TÜM HAKLARI SAHİBİDİR. www.tadd.org.tr

İLETİŞİM SAHİBİ

TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ

Merkezefendi, Merkez Etenli Cd. No:13,

34015 Zeytinburnu/İstanbul

TEL: (0212) 533 28 20

HER HAKKI SAKLIDIR. BU DERGİDE YER ALAN YAZI MAKALE, FOTOĞRAF, KARİKATÜR, İLLÜSTRASYON, VİS. NİN, ELECTRONİK ORTAMLAR DA DAHİL OLMAK ÜZERE, KULLANIM HAKLARI TADD (TÜM AFRİKA'NIN DOSTLARI DERNEĞİ)NE VE/VEYA ESER SAHİPLERİNE AITTIR. İZİN ALMANSIZIN, HANGİ DİLDE VE HANGİ ORTAMDA OLURSA OLSUN, MATERYALİN TAMAMININ YA DA BİR BÖLÜMÜNÜN KULLANILMASI YASAKTIR.

BU DERGİ, BASIN HESLEK İZLENİNE UYUMUZA SOZ VERMEŞTİR.

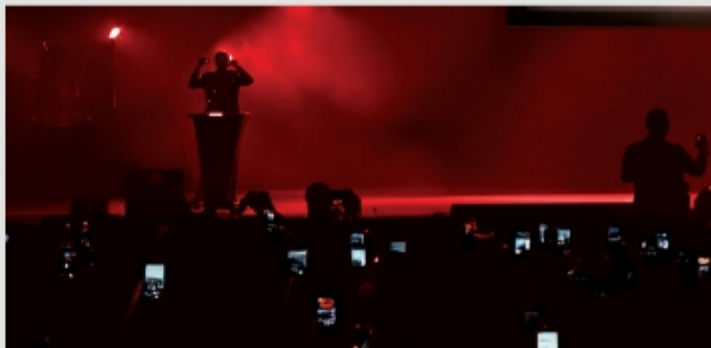
ISSN 3062-2344

04 **DARBELER YÜZYILI**
Dr. BİĞEHAN GÜNTEKİN06 **AFRİKA'NIN DARBELERİ**
Dr. SERHAT ONUR

08

KIŞLA İKTİDARLARI: AFRİKA'DA YENİ DARBE DALGASININ ANATOMİSİ - 1

İBRAHİM TİLLİ

16 **AFRİKA'DA DARBELER VE SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ: BURKİNA FASO ÖRNEĞİ**

İBRAHİM TİLLİ

22

SUDAN SİYASAL TARİHİNDE ASKERİ KURUMUN ROLÜ

MAHA BAKHIT MOHAMMED

34

THOMAS SANKARA VE BURKİNA FASO DENEYİMİ: DEVİRİMCİ BİR LİDERLİK, POLİTİKALAR VE MİRAS

ZAKARİA SAWADOGO

40

CEZAYİR KASBAHI

AMİNA BENBERTAL

28

SENÜSİ HAREKETİ

Prof. Dr. SÜLEYMAN KIZILTOPRAK

50

TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DAKİ GÖNÜLLÜ SAĞLIK FAALİYETLERİ

Dr. SERHAT ONUR

56

AFRİKA KITASINDA ŞIFACILAR

GÖKHAN AYDOĞDU

62

SWAHİLİ MUTFAĞI

KEVSER ÇELİKEL

68

AFRİKA'DAKİ EBRULİ HATIRALARIM

EDA ÖZBEKKANGAY

DARBELER YÜZYILI

Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan

Kıtanın kadim sesleri, savana rüzgarlarının uğultusu, Nil'in coşkun akan sularının sesi ve insanlığın ilk ayak izlerinin yankısı... Afrika, medeniyetin beşiği, umudun ve hayatın coşkulu bir senfonisidir. Fakat bu senfoninin en acı, en tiz, en yürek burkan notasının adı ne yazık ki çok tanındık: **Darbeler**.

TADD olarak, bu topraklarla gönül bağımızın her geçen gün artması, Afrika'nın nabzını daha fazla hissetmemize sebep oluyor. Bu sayımda, gölgesi bir asırdır Afrika siyasi haritası üzerinde dolaşan, geleceği çalan ve umutları yerle bir eden o karanlık olguyu ele alacağız. Bir 'iç mesele', bir 'geçiş dönemi' veya 'istikrar operasyonu' gibi sunulan bu darbelerin, gerçekte birer toplumsal travma olduğunu unutmamalıyız.

Bir darbe, ansızın gelen tankların sesi değildir. O sesin susturduğu binlerce çocuğun eğitim hakkı, kadınların sesi, çiftçinin emeği, işçinin alın teridir. Anayasaların askıya alınması, yalnızca bir metnin rafa kaldırılması değil; o metnin temsil ettiği sosyal sözleşmenin, toplumsal barışın ve hukuk güvenliğinin paramparça oluşudur.

Ülke ekonomileri, bir gecede uluslararası arenada dışlanır, yatırımlar buharlaşır. Eğitim ve sağlık sistemleri, kaynaklar neredeyse silahlanmaya ayrıldığı için çöker. Toplumlar, 'güvenlik' adı altında korku duvarlarıyla bölünür. En değerli beyinler, yaşam alanları daraltıldığı için ülkelerini terk eder, bu da geriye kalanlar için daha derin bir yoksulluk ve umutsuzluk döngüsü oluşturur. Tarımıyla kendi kendine yetebilen bir

ülke, darbenin getirdiği kaos ve uluslararası yaptırımlar nedeniyle gıda yardımına muhtaç hale gelebilir. Onlarca yıldır barış içinde bir arada yaşayan etnik gruplar, iktidar mücadelesinin araçsallaştırılmasıyla birbirine düşman edilebilir.

Biz de bu sayımızda, Afrika'nın bu derin yarasına eğiliyoruz. Amacımız, yalnızca tarihsel bir kronoloji sunmak değil; bu sarsıntıların toplumsal dokuda açtığı görünmez yankıları, kaybolan hayalleri ve bir kıtanın kaderini nasıl defalarca kesintiye uğrattığını anlamaya çalışmak. Bu sayfalar, bir yas tutma alanı değil, aksine, bu acı tecrübelerden çıkarılacak derslerle, Afrika halklarının dayanıklılığını ve huzura olan susamışlığını daha iyi kavrayabilme arzumuzun bir yansımasıdır.

Afrika'nın hikâyesi, darbelerin değil, direnişin, yeniden inşanın ve asla sönmeyen umudun hikâyesi olmalıdır. Bu sayı, o uzun ve zahmetli yürüyüşü, anlamaya dair küçük bir katkı sunabilirse ne mutlu bize.

Dr. Bilgehan GÜNTEKİN

AFRİKA'NIN DARBELERİ

Dr. Serhat ONUR

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan Yardımcısı,
Genel Yayın Yönetmeni

Muhterem okuyucularımız merhaba. Çok kıymetli yazarlarımız ve dergi ekibimizin üstün gayretleri neticesinde hazırladığımız 4. sayımızla karşınızdayız. Her yayınlanan sayı ve akabinde sizlerden gelen olumlu geri dönüşler şevkimizi daha da artırmakta. Nice yeni sayılara diyerek müsaadenizle başlıyoruz.

Darbeler, bu sayımızın ana teması. Batı emperyalizminin penceresinden dünyaya sunulmuş şekline bakarak Afrika kıtasını üç "S" ile özetleyebiliriz "Savaş, Safari, Sefalet." Kıtanın her türlü zenginliğine eşkiya misali çöken kapitalist sistem, etnisiteyi körükleyerek savaşı, savaşı finanse ederek sefaleti, yaptıklarını örtbas için de safariyi kullanıp, gerçek Afrika'yı kalın bir perdenin arkasında kendi kaderine bırakmaktadır. Birakin perdenin arkasını, önünü dahi görmekten aciz, zihinleri uyuşturularak ablukaya alınmış modern insanlar da uyuyan kalabalıklar rolüyle bu filimde figüranlık yapmaktadır. Senaryonun devamı için sömürgeci zihniyetin kullandığı en önemli aparatlardan biri de darbeler olmuştur.

Dünyada en fazla darbenin gerçekleştiği kıta, maalesef Afrika'dır. 1950-2023 yılları arasında dünyada toplam 492 darbe girişimi gerçekleşmiş, bunların 220'si Afrika'da vuku bulmuştur. Neredeyse Dünyadaki her iki darbe girişiminden bir tanesi Afrika'da yaşanmış ve kıtadaki 54 ülkenin 45'i en az bir darbe girişimiyle karşı karşıya kalmıştır. Son beş yılda ise darbelerin anatomisi değişmiş, sömürgeciler adına gerçekleştirilen darbeler, bu sefer sömürgecilere karşı yapılabile hale gelmiştir.

Dergimizin bu sayısında Afrika'daki darbelerin tarihi arka planından ziyade, yeni tip darbeleri mercek altına alacağız. Mali, Gine, Burkina Faso, Nijer ve Gabon üzerinden genel bir değerlendirme yapıp, Sudan özelinde derinlemesine bir analiz sunacağız. Ayrıca son yıllarda hayatımızın her anını işgal eden sosyal medyanın, Afrika darbelerindeki rolünü sorgulayacağız.

1969 askeri darbesi ile iktidarı ele geçiren Kaddafi'nin 2011'de öldürülmesi sonrası suların durulmadığı Kuzey Afrika ülkesi Libya, malum-u âliniz hala kaotik bir ortamda. Günümüz Libya'sını anlamak için, Kaddafi'ye kadar bölgede oldukça etkin tasavvufi ve siyasi bir hareket olan Senusilik'ten bahsedip, Padişah Vahdettin'e kılıç kuşatan Şeyh Ahmed

Şerif Senusi Efendi'nin, İstiklal Harbi'ndeki pek bilinmeyen faaliyetleri-ne odaklanacağız. Libya'dan sonraki rotamız ise onurlu insanlar belde-si Burkina Faso olacak ve ülkenin efsanevi kurucu lideri Thomas San-kara hakkında hasbihal edeceğiz.

300 yıldan fazla Osmanlı egemenliğinde kalan Cezayir'in başkenti Ce-zayir şehrinde günümüze ulaşan birçok Osmanlı eseri mevcuttur. Bu eserlerin yoğun olduğu ve halen de aktif hayatın süregeldiği Kasbah bölgesini ele alacağımız diğer bir yazımızda, ecdat yadigarı mimari eserler yanında Kasbah'ın Cezayir Özgürlük Savaşı'ndaki rolünden söz edeceğiz.

Cezayir'den güneye, Sahraaltı'na inip gerçek Afrika'yı, onun sağlıklı ve mutsuz yüzünü göreceğiz. Bu sağlıklı ve mutsuz yüzü güldürmek için Türkiye'den yola çıkan gönüllü sağlık ekiplerimizin son yıllardaki çalışmalarından bahsettikten sonra, binlerce yıldır Afrika halkına şifa dağıtan, onlara deva olmaya çalışan kıtadaki geleneksel şifacıları an-latacağız.

Dördüncü sayımızın son iki yazısının ise ilki bedene, ikincisi gönle şifa mahiyetinde. İlk yazımızda Doğu Afrika Sahil bölgesinde yaşayan halkların mutfak kültürüne odaklanacağız. Arkasından gelen son yazı-mızda ise kadim sanatımız ebrunun kadim kıta Afrika ile buluşmasına şahitlik edeceğiz.

Efendim keyifli okumalar diler, 2026'nın başta Türkiye'miz ve Afrika ül-keleri olmak üzere tüm dünya milletlerine huzur, sıhhat ve muhabbet getirmesini temenni ederiz.

Dr. Serhat ONUR

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN
Sahelin Sesi Kurucusu

***KIŞLA
İKTİDARLARI:
AFRİKA'DA YENİ DARBE
DALGASININ ANATOMİSİ - 1***

Soğuk Savaş'ın ardından Afrika'da askeri darbelerin azaldığı, çok partili seçimlerin görece yaygınlaştığı ve Afrika Birliği'nin anayasal düzenin korunması ilkesini norm haline getirdiği bir geçiş dönemi hayali vardı. 1990'lar ve 2000'ler boyunca, belli ölçülerde, kıta genelinde demokratikleşme söylemi yükselmiş, darbeler istisna ve meşru görülmemeyen müdahaleler olarak çerçevelenmişti. Ancak demokrasinin kurumsallaşamaması ve seçimle gelen iktidarların seçimle gitmemesi, ortaya başka bir tablo çıkardı. 2019 sonrasında darbe kasırgasının pek çok ülkede hissedildiği döneme girildi. Mali'de 2020 ve 2021'de art arda gelen darbeler, Gine'de 2021, Sudan'da 2021, Burkina Faso'da 2022'de iki ayrı müdahale, Nijer'de 2023 ve Gabon'da 2023 darbeleri, Afrika'nın çok sayıda bölgesinde demokratik düzenin kırılganlığını görünür kıldı. Darbeler sadece hükümet değişiklikleri olarak değil, siyasal düzenin, bölgesel güvenlik mimarisinin ve uluslararası güç dengelerinin de yeniden şekillenmesi bağlamında ele alınması gereken olaylardır.

Son beş yıldaki darbelerin arka planında birbirini besleyen bir dizi iç ve dış etken bulunmaktadır. İçeride demokratik kurumların işlevsizleşmesi, seçimlere duyulan güvensizlik, yolsuzluk algısının yükselmesi, devletin güvenlik ve temel hizmet sunma kapasitesinin aşınması, genç nüfusun işsizlik ve yoksullukla kuşatılması gibi dinamikler öne çıkmaktadır. Dış faktör olarak ise Fransa'nın özellikle Sahel bölgesinde tarih-

sel hegemonik konumunun aşınması, Rusya'nın askeri ve propaganda temelli geri dönüş gerçekleştirmesi, ABD ve Avrupa Birliği'nin darbelerle karşı normatif tepki vermekle birlikte sahada sınırlı etki üretebilmesi ve bölgesel örgütlerin (ECOWAS, Afrika Birliği) yaptırım kapasitesinin giderek sorgulanması bu resmin tamamlayıcı parçalarıdır. Terör örgütlerinin Sahel ve çevresinde genişleyen etkinliği, devlet otoritesinin zayıflığı ve darbelerin oluşturduğu yönetim boşlukları ile birlikte okunması gereken kritik bir faktördür.

Bu makale, son beş yıldaki darbe dalgasını hem tematik hem de ülke bazlı bir çerçeve içinde incelemeyi amaçlamaktadır. İlk olarak, darbe dalgasını hazırlayan yapısal koşullar ve iç-dış etkenler genel hatlarıyla tartışılacak; ardından Mali, Gine, Sudan, Burkina Faso, Nijer ve Gabon örnekleri ayrı ayrı ele alınacak; sonrasında Fransa ve Rusya başta olmak üzere dış aktörlerin tutumları, birbirini besleyen siyasi ve güvenlik krizleri, darbe sonrası terör gruplarının konumu ve bölgenin geleceğine dair olası senaryolar analiz edilecektir.

DARBE DALGASINI HAZIRLAYAN YAPISAL VE BÖLGESEL KOŞULLAR

Darbe dalgası, ülkelerdeki spesifik krizlerin ötesinde, kıta genelinde görülen yapısal kırılganlıklarla yakından ilişkilidir. Birçok devlet, özellikle Sahel kuşağında, toplumlarının tamamında etkili bir yönetim kapasitesine sahip değildir. Mali, Burkina Faso ve Nijer gibi örneklerde devlet otoritesi, başkentlerin çevresi ve belirli koridorlarla sınırlanmış, geniş kırsal alanlarda boşluk bölgeleri oluşmuştur. Devletin güvenlik sağlayamadığı, eğitim, sağlık, altyapı ve adalet hizmetlerini götüremediği bu alanlarda, silahlı gruplar ve geleneksel otoriteler alternatif düzenler kurma eğilimine girmiştir. Bu durum, modern devlet projesinin meşruiyetini kökten sarsan bir unsurdur.

Ekonomi, özellikle son beş yılda hissedilen krizler ve darbeleri hazırlayan önemli etkenlerden. Covid-19 pandemisinin oluşturduğu ekonomik daralma, küresel gıda ve enerji fiyatlarındaki artış, dış borç yükünün ağırlaşması ve genç nüfusun istihdam edilememesi, toplumsal hoşnutsuzluğu derinleştirmiştir. Seçilmiş hükümetlerin bu sorunlara yanıt üretememesi, yolsuzluk ve kayırmacılık algısının yaygınlaşması ve sosyal eşitsizliklerin artması, ordunun "düzeltici bir güç" olarak algılanmasına zemin hazırlamıştır. Darbe bildirilerinde; yolsuzluğa karşı mücadele, ekonomik kaynakların adil dağılımı, güvenliğin yeniden tesisi ve halkın onurunun korunması gibi temalar dikkat çekmektedir.

**SEÇİLMİŞ HÜKÜMETLERİN
BU SORUNLARA YANIT
ÜRETEMEMESİ, YOLSUZLUK
VE KAYIRMACILIK ALGISININ
YAYGINLAŞMASI VE SOSYAL
EŞİTSİZLİKLERİN ARTMASI,
ORDUNUN "DÜZELTİCİ
BİR GÜÇ" OLARAK
ALGILANMASINA ZEMİN
HAZIRLAMIŞTIR.**

Al-Bara Bin Malik Tuğayı'nın lideri Misbah Abu Zeid, sarayın önünde askerlerle poz veriyor.

Terör örgütlerinin ve silahlı grupların yükselişi, özellikle Sahel bölgesinde devlet-toplum ilişkilerini kökten dönüştürmüştür. Fransa'nın sahadaki askeri varlığının giderek tartışılabilir hale gelmesini, Rusya'nın Wagner gibi yapılar üzerinden sahaya girmesini, ABD'nin terörle mücadele çerçevesinde tesis ettiği üsleri ve Avrupa Birliği'nin eğitim misyonlarını eklediğimizde, darbe dalgasının aynı zamanda uluslararası güç rekabetinin yeniden düzenlenmesiyle iç içe geçtiği görülür.

MALİ: GÜVENLİK ÇÖKÜŞÜNDEN ÇİFTE DARBEBE

Mali, Sahel bölgesindeki güvenlik krizinin en erken ve en yoğun hissedildiği ülkelerden biri. 2020 ile 2021'de üst üste yaşanan iki darbe, bu krizin siyasal düzene nasıl yansıdığını çarpıcı biçimde gösterir. Ülke, 2012'deki Tuareg isyanı ve cihatçı grupların kuzeydeki yükselişinden bu yana kronik istikrarsızlık içindedir. Devlet otoritesi kuzey ve merkez bölgelerinde ciddi ölçüde aşınmış, ordu yıpranmıştır. Seçilmiş hükümetlerin terörle mücadelede beklenen başarıyı gösterememesi, ordu kayıplarının artması ve sivillerin güvenlikten yoksun kalması, hükümetin meşruiyetini sarsmıştır.

2020 darbesi, seçimlere ve yönetimin performansına karşı biriken toplumsal öfkenin askeri bir kanala akmasının sonucu olarak ortaya çıktı. Sivil muhalefetin öncülüğünde başlayan gösteriler, devletin ekonomik ve

güvenlik alanındaki yetersizliğine karşı yaygın tepkiye dönüştü. Ordu içindeki bir grup subay, kendisini 'halkın taleplerini sahiplenen' bir aktör olarak konumlandırarak yönetime el koydu. Ancak kısa süre sonra, geçiş hükümetinin yapısı, sivillerin rolü ve reformların kapsamı üzerine yaşanan anlaşmazlıklar yeni kriz yarattı ve 2021'de ikinci darbe ile süreç daha da militarize oldu.

Mali'nin dış ilişkileri, özellikle Fransa ile yaşanan gerilimler üzerinden, darbe sonrası dönemde köklü biçimde değişti. Barkhane Operasyonu ve Fransa öncülüğündeki çok uluslu kuvvetler, uzun süre Mali'de terörle mücadelede ana dış aktör olarak konumlanmıştı. Ancak yerel kamuoyunda Fransa'nın sömürgecilik mirası, askeri operasyonların siviller üzerindeki etkileri ve güvenliğinin bir türlü sağlanamaması, güçlü bir anti-Fransız duygusunun oluşmasına yol açtı. Cunta yönetimi bu duyguyu kendi meşruiyetini pekiştirmek için kullandı. Fransız askerinin ülkeden çekilmesini talep etti ve yerlerine Rus güvenlik şirketi Wagner'i davet etti. Mali, Sahel'de Fransa'nın nüfuz kaybının ve Rusya'nın yükselişinin en belirgin örneklerinden birine dönüştü.

Darbe sonrası terör örgütlerinin etkinliği azalmadı, aksine pek çok bölgede saldırıların devam ettiği, hatta bazı alanlarda yoğunlaştığı görülmektedir. Devlet yapısının daha da merkezleşmesi, muhalefetin bastırılma-

2021 Gine darbesinin ardından Kaloum sokaklarında askeri geçit töreni.

ısı ve güvenlik politikasının şeffaflıktan uzak biçimde yürütülmesi, yerel halk ile devlet arasındaki mesafeyi artırmış, bu durum silahlı grupların propaganda faaliyetlerini kolaylaştırmıştır. Mali, iç siyasal kriz, dış aktör rekabeti ve güvenlik çöküşünün birbirini beslediği bir kısır döngüyü göstermektedir.

GİNE: ÜÇÜNCÜ DÖNEM TARTIŞMASI, MEŞRUIYET VE DARBE

2021 yılında gerçekleşen darbe, Sahel'deki örneklerden farklı olarak doğrudan güvenlik krizinden değil, siyasal meşruiyetin çöküşünden beslenmiştir. Alpha Condé'nin 2010 ve 2015 seçimleriyle iktidara gelişi, ilk etapta demokratikleşme umudu doğurmuş olsa da zamanla bu umut yerini hayal kırıklığına bırakmıştır. Condé'nin üçüncü dönem için aday olabilmek amacıyla anayasayı değiştirmesi, ülkede geniş çaplı protestoların fitilini ateşlemiş, muhalefet ve sivil toplum, bu hamleyi otoriterleşmenin açık göstergesi olarak değerlendirmiştir.

Seçim sürecinin adil olmadığı yönündeki yaygın kanaat, güvenlik güçlerinin göstericilere karşı sert müdahaleleri ve etnik gerilimlerin siyasete yansımaları, devlet ile toplum arasındaki güven bağına aşındırdı. Genç subaylar, Condé'nin iktidarı kişisel çıkar merkezli ve ülkeyi çıkmaza sürükleyen bir rejim olarak görmeye başladı. 2021 darbesi "demokratik restorasyon" iddiasıyla gerçekleştirildi. Darbeyi gerçekleştiren askerler, yol-

suzlukla mücadele, kurumların yeniden inşası ve daha kapsayıcı bir siyasal düzen vaat etti.

Ancak darbe sonrasında geçiş sürecinin nasıl yönetileceği, sivilin ne ölçüde sürece dahil edileceği ve seçimlerin ne zaman yapılacağı konularında ortaya çıkan belirsizlik, vaatlerin ne kadarının hayata geçirileceği konusunu düşündürdü. Fransa ve AB darbeyi kinayip yaptırım ve askıya alma mekanizmalarını işletirken, Rusya ve Çin daha pragmatik bir yaklaşım benimsedi.

**FRANSA VE AB DARBİYİ
KINAYIP YAPTIRIM
VE ASKIYA ALMA
MEKANİZMALARINI
İŞLETİRKEN, RUSYA VE
ÇİN DAHA PRAGMATİK BİR
YAKLAŞIM BENİMSEDİ.**

Gine'de terör örgütlerinin etkinliği Sahel'e kıyasla sınırlı olsa da güvenlik aygıtının giderek siyasallaşması, insan hakları ihlalleri ve devlet kurumlarının zayıflaması, uzun vadede radikalleşmeye açık bir toplumsal zemin oluşturma riski taşımaktadır. Gine vakası, demokratik meşruiyet krizinin askerî müdahaleyi meşrulaştırmak için nasıl kullanıldığını, darbe sonrasında ortaya çıkan yeni otoriterleşme eğilimlerinin bu krizi kalıcı olarak çözmekten ne kadar uzak olduğunu göstermektedir.

SUDAN: DEVRİMCİ GEÇİŞTEN DARBEME, DARBEDEN İÇ SAVAŞA

Sudan'daki 2021 darbesi, Afrika'daki son darbe dalgası içinde ayrı bir yer işgal eder. 2019'da Ömer el-Beşir rejiminin düşüşü, Arap Baharı sonrası bölgede yeni bir devrimci dalganın gecikmiş bir yansıması olarak görülmüş, sivil toplumun ve genç hareketlerin rolü dikkat çekmişti. Bu süreçte askerî ve sivil aktörler arasında kurulan kırılğan geçiş ortaklığı, eski rejimin mirasıyla hesaplaşma ve yeni bir anayasal düzen ile ekonomik istikrar arayışı bakımından önemli bir fırsat içeriyordu. Ancak bu fırsat, kısa sürede derin anlaşmazlıklara sahne oldu.

Geçiş döneminde güvenlik sektörü reformunun nasıl yapılacağı, eski rejimle bağlantılı yapıların nasıl tasfiye edileceği, ekonominin hangi önceliklerle yeniden inşa edileceği ve özellikle de Hızlı Destek Kuvvetleri (RSF) ile ordu arasındaki güç ilişkisinin nasıl düzenleneceği konularında çatışmalar yaşandı. Bu çatışmalar, 2021'de ordunun sivilileri tasfiye ettiği bir darbeyle sonuçlandı. Darbe, geçiş sürecini fiilen sona erdirdi.

Ordu ile RSF arasındaki gerilim, zamanla açık bir silahlı çatışmaya dönüştü ve 2023'te iç savaşa evrildi. Devlet otoritesi, ülkenin farklı coğrafyalarında çeşitli milis ve silahlı gruplar arasında paylaşıldı, bu da Sudan'ı fiilen parçalı bir güvenlik alanı haline getirdi. Ülke dış etkenler sebebiyle bölgesel ve küresel rekabetin düğüm noktalarından birine dönüştü.

Sudan örneği, bir darbenin sadece demokratik geçişi değil, bizzat devletin birliğini ve güvenlik mimarisini de çöküşe sürükleyebileceğini gösterir. Ülkede Sahel tipi cihatçı grupların varlığı sınırlı olsa da sınır bölgelerinde, çatışma alanlarında aktörlerin ortaya çıkmasına ve radikalleşme riskinin artmasına zemin hazırlamaktadır. Sudan, sivil-asker ortaklığının başarısızlığının, bölgesel rekabetin ve kurumsal çökmenin bir arada görüldüğü karmaşık bir vakadır.

Burkina Faso askerleri darbe sonrası devriye geziyor.

BURKINA FASO: TERÖRÜN GÖBEĞİNDE ÇIFTE DARBE

Burkina Faso, son yıllarda dünya çapında en fazla terör saldırısının yaşandığı ülkelerden. Devlet otoritesi ülkenin büyük bir kısmında aşınmış, kırsal bölgelerde cihatçı gruplar ve yerel milisler fiili kontrolü tesis etmiştir. Bu tablo, 2022'de bir yıl içinde iki farklı darbeye sonuçlanan derin bir siyasi krizi beraberinde getirmiştir. İlk darbe, sivil yönetimin terörle mücadelede başarısız olduğu ve orduyu gerekli şekilde donatmadığı gerekçesiyle gerçekleştirilmiş, ancak kısa süre sonra darbeci grup içindeki çekişmeler ikinci bir darbeyi tetiklemiştir.

Darbe yönetimleri, kendilerini ülkeyi terör tehdidinden kurtaracak kararlı ve sert güçler olarak tanıtmış, seferberlik çağrılarını yapmış ve güvenlik politikalarını merkezi hale getirmiştir. Rusya ile yakınlaşma, bu süreçte önemli bir unsur olarak ortaya çıkmış, Wagner benzeri yapıların sahaya girişi tartışılmaya başlanmıştır. Fransa ile ilişkiler gerilmiş, Fransız askerî varlığı tartışılmalı hale gelmiş ve ülkenin dış politika yönelimi yeniden tanımlanmıştır.

Darbe yönetimleri terör örgütlerinin etkinliğini yok edememiştir. Ülkenin kuzey ve doğu bölgelerinde saldırılar sürmekte. Bazı yerleşim yerlerinde halk, devlet yerine silahlı gruplarla zorunlu ilişkiler geliştirmektedir. Halk ile devlet arasındaki güven bağı ciddi şekilde zayıflamıştır. Ülke, güvenlik krizinin askerleştirilmesinin terörle mücadelede otomatik bir başarı üretmediği, aksine yeni kırılmalar oluşturduğu bir örnek oldu.

NİJER: JEOPOLİTİK KIRILMANIN MERKEZİ OLARAK DARBE

Ülke 2023 darbesiyle birlikte, Sahel'deki darbe dalgasının jeopolitik açıdan en kritik halkalarından birine dönüşmüştür. Darbe öncesine kadar ülke, Batı'nın Sahel'deki başlıca ortaklarından biri olarak görülmekte, Fransa ve ABD'nin önemli askerî varlıklarına ev sahipliği yapmakta, terörle mücadelede bölgesel ittifakların merkezinde yer almaktaydı. Buna rağmen ülke, yoksulluk, işsizlik, iklim değişikliği kaynaklı baskılar ve kırsal alanlarda güvenlik açığı gibi sorunlarla karşı karşıyaydı.

Darbeciler, terörle mücadeledeki yetersizliği, yolsuzluk iddiaları ve ülkenin egemenliğinin dış güçler tarafından zedelendiğini ileri sürerek müdahaleyi meşrulaştırdı. Anti-Fransız söylemin Nijer'de de yankı bulduğu, Fransız askerî varlığına karşı protestoların darbe sonrası dönemde daha görünür hâle geldiği dikkat çekicidir. Cunta yönetimi, kısa sürede Mali ve Burkina Faso ile birlikte AES (Alliance des États du Sahel) adlı yeni bir bölgesel blok kurarak, ECOWAS'a karşı alternatif bir güvenlik ve siyasi iş birliği oluşturdu.

Nijer darbesi, Batı Afrika'da bölgesel örgütlerin rolünü tartışılmalı hale getirdi. ECOWAS'ın darbe sonrasında açıkladığı sert yaptırım tehditleri, sınırların kapatılması ve askerî müdahale ihtimalinin gündeme getirilmesi, bölgesel kamuoyunda ve uluslararası alanda yoğun tartışmalara yol açtı. Bu yaptırımlar tam anlamıyla hayata geçirilemedi ve ECOWAS'ın caydırıcılık kapasitesi sorgulanır hale geldi. Sahel'deki darbe yönetimlerinin, bölge-

Mali'nin Geçici Cumhurbaşkanı Bah Ndaw (sağda) ve Geçici Başkan Yardımcısı Albay Assimi Goïta (solda), 25 Eylül 2020'de Bamako'da düzenlenen Ndaw'ın görevine başlama töreninde.

9-11 Mayıs 2012 tarihlerinde Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde düzenlenen Afrika Dünya Ekonomik Forumu'nda Gabon Cumhurbaşkanı Ali Bongo Ondimba.

sel norm ve kurumsal yapılara meydan okuyan yeni bir askerî blok inşa etme eğiliminde olduğunu görüldü.

Nijer'in darbe sonrası, güvenlik açısından daha istikrarlı olduğuna dair kanıtlar bulunmamaktadır. Nijer, bir yandan büyük güç rekabetinin sahnesi, diğer yandan da terör ve güvensizlik sarmalının sürdüğü kırılgan bir ülke olarak karşımıza çıkar.

GABON: SİYASAL HANEDANLIĞIN SONU

2023'te gerçekleşen darbe, Sahel'deki örneklerden farklı olarak doğrudan terör ve güvenlik krizinden değil, uzun süreli bir siyasal hanedanlığın oluşturduğu meşruiyet erozyonundan beslenmiştir. 1967'den beri Bongo ailesi tarafından yönetilen ülkede, Ali Bongo'nun üçüncü kez seçilmesi, seçim sürecine ilişkin ciddi usulsüzlük iddiaları ve şeffaflık eksikliği ile birlikte değerlendirildi.

Darbe, tam da bu seçim sürecinin hemen ardından, sonuçlar açıklanırken gerçekleştirildi ve ordu, ülkenin siyasal hanedanlık tarafından tekelleştirildiğini, yolsuzluk ve kötü yönetimin derinleştiğini, halkın iradesinin çarpıtıldığını ileri sürerek müdahalesini gerekçelendirdi. Gabon'da güvenlik krizinden çok siyasal temsil ve ekonomik adalet taleplerinin öne çıktığı görülmekte-

dir. Petrol gelirlerine rağmen yaygın yoksulluk ve eşitsizlik, rejime yönelik hoşnutsuzluğu besleyen önemli unsurlardandı.

Gabon darbesi, terör örgütlerinin yoğun olarak faaliyet gösterdiği bir coğrafyada gerçekleşmemiş olsa da Afrika'daki genel darbe dalgasına, seçim meşruiyetinin çöküşü temasını güçlü biçimde ekleyen bir örnek oluşturdu. ■

Dr. Ensar KÜÇÜKALTAN

İstanbul, Üsküdar doğumludur. 2012 yılından itibaren çeşitli insani yardım kuruluşlarında profesyonel olarak çalışmış ve saha koordinatörlüğü yapmıştır. Bu kapsamda, birçok Afrika ülkesinde bulunarak sivil toplum projeleri yönetmiş ve akademik çalışmalar yürütmüştür.

Çeşitli sivil toplum kuruluşlarında danışmanlık ve yönetim kurulu üyeliği yapmıştır. Çalışmaları; Afrika-Çin ve Afrika-Rusya ilişkileri, Pan-Afrika düşüncesi, Afrika'da yumuşak güç, kalkınma, sivil toplum ve siyasi yönelimler üzerine yoğunlaşmaktadır. Daha önce Afrika Koordinasyon ve Eğitim Merkezinde Genel Koordinatör olarak görev üstlenmiştir. Yayımlanmış altı kitabı bulunmaktadır olup çeşitli düşünce kuruluşları ve fikir mecralarında yazılar yazmaya devam etmektedir.

Hâlen International Human Academy (IHA) Direktörü ve Sekizinci Kıta Danışmanlık Şirketi Genel Müdürü olarak görev yapmaktadır.

İbrahim TIĞLI
Gazeteci

*AFRİKA'DA DARBELER VE
SOSYAL MEDYA İLİŞKİSİ:
BURKİNA FASO
ÖRNEĞİ*

Son 10 yılda Afrika'da özellikle Sahel bölgesi devletlerinde onlarca darbe gerçekleşti. Çoğunlukla eski Fransa sömürgesi devletlerde görülen bu askeri darbeler, bölge siyasetinin alışıldık metaforları haline geldi. Bir zamanlar Latin Amerika'da görülen muz cumhuriyeti darbelerinin 21. yüzyılda da devam edebildiği Afrika'da gösterildi. Fakat bu darbeler yeni bir boyut eklendi; sosyal medya. Hem darbe yanlıları hem darbe karşıtlarınca aktif şekilde kullanılan sosyal medya, adeta darbelerin duyurulduğu haber ağlarına dönüştü.

1950 ve 1960'larda radyo istasyonlarının işgal edilmesi ile başlayan askeri darbelerde, radyo zamanla işlevini kaybetti, yerini televizyonların darbeciler tarafından işgal edilmesine ve darbenin duyurulmasına bıraktı. 2020'lerde ise televizyon da işlevini kaybetti, sosyal medya ağları darbelerin duyurulmasında temel işlev görmeye başladı. Artık darbeler televizyonda bir süre görüldükten sonra sosyal medyaya geçiyor ve yaptıkları darbeyi sosyal medyayı kullanarak meşrulaştırma gayreti içerisine giriyorlar. Darbeciler 2020 sonrası Mali, Gine, Burkina Faso ve Nijer'de aynı metodu kullandılar. Hiçbiri belki Burkina Faso'da 2022'de darbeyi gerçekleştiren İbrahim Toure kadar meşhur olmadı ve kahramanlaştırılmadı. İbrahim Toure'nin bu başarısının arkasında darbeye destek verenlerin sosyal medyayı çok daha hızlı ve yaygın olarak kullanmaları vardı.

**AFRİKA'DA
ELEKTRİĞE
ULAŞAMAYAN
YÜZDE 70'LİK BİR
KESİM OLMASINA
RAĞMEN TELEFON
KULLANIMI
GENÇLER ARASINDA
OLDUKÇA
YAYGINDIR.**

Bir bakıma bu darbeleri sosyal medya fenomenleri olarak da görmek mümkün. Çünkü darbelerin, darbenin niteliği ve dinamiklerinden ziyade sosyal medyaya bir iletişim aracı olarak kullanılmalarının etkisi büyük. Böylelikle sosyal medya bu darbeci fenomenlerin hem meşruiyetini hem de geniş kitlelere ulaşmasını sağladı. İbrahim Toure'nin söylemlerinin yeni Afrika söylemleri ile Pan-Afrikanizm, özgürlük, eşitlik ve adalet gibi kavramlarla da uyuşması onu sadece kendi ülkesinde değil tüm kıta Afrika'sında popüler hale getirdi.

Afrika'da elektriğe ulaşamayan yüzde 70'lik bir kesim olmasına rağmen telefon kullanımı gençler arasında oldukça yaygındır. Mobil internet kullanımı özellikle gençler arasında hızla yayılmakta ve gençler elektriği erişmeden interneti cep telefonlarında kullanabilmekteler. Özellikle Youtube, TikTok ve Facebook gibi sosyal medya kanalları gençler arasında oldukça yaygınken, genç nüfus geleneksel medyaya karşı ilgisiz. Bu ilgisizliğin iki önemli nedeni var aslında; ilki geleneksel medyanın yönetimin kontrolünde olması ve geleneksel medyanın altyapısının zayıf olması nedeniyle gençlere ulaşamaması. Örneğin; Sierra Leone'de 10 civarında günlük gazete çıkmasına rağmen hiçbir gazetenin abone sayısı 1000'i geçmemekte. Televizyon yayıncılığı elektriğe ulaşımın zor olması nedeniyle yalnız büyük şehirlerde varlık gösterebilmekte. Buna karşın radyoların dinlenmesi daha yüksektir. Radyolar da daha çok eğlence ve nitelikli müzik yayınları yaparak 'hoş zaman' geçirmeye yöneliktir.

Afrika ülkelerinde gençler arasında diaspora yönetiminden daha çok hakimdir. Örneğin; İngiltere ve Almanya'daki Somali diasporasının gücü, ülkedeki basın ve yöneticilerinin etkisinden daha fazladır. X platformunun sohbet programlarında her gün onlarca sohbet yapılırken, Somali'nin içinde bu sohbet ortamlarının takipçisi azdır. Diasporanın tüm Afrika ülkelerinde en hızlı ve yaygın iletişim kanalları da sosyal medya platformlarıdır. Darbe gerçekleştirenler bu sosyal medyanın gücünün farkına vararak daha hızlı iletişim karabilmek için sosyal medyaya yöneldiler.

Afrika ülkelerinin genel sorunları olan yoksulluk, yoksunluk, ekonomik krizler, devlet bürokrasisinde hantallık, güvenlik sorunları ve istikrarsız politikalara karşı tepkilerin ifade edildiği yerlerden biri haline de geldi sosyal medya. Sokak gösterileri ve protestolar sosyal medya üzerinden örgütlenerek daha geniş kitlelere ulaşmasını sağladı. Özellikle Batı Afrika'da TikTok'un yaygın bir şekilde kullanılması, hashtag işaretinin aktif

Mali
Cumhurbaşkanı
Assimi Goita ve
Heluk Bayraktar

kullanılması gençlerin sosyal medya kanalıyla örgütlenmelerini sağladı. Rejimler sokaklarda etkili olabiliyorken sosyal medyada etki kuramadılar. Daha ziyade sosyal medyayı yavaşlatma ve kapatmayı tercih etseler de sosyal medyadaki muhalefete, kendilerini koruyan asker ve polisi gönderemediler.

Afrika'da yeni dönem darbecileri, sosyal medyayı söylemlerini halka ulaştırmak ve halk desteğini sağlamak için kullandılar. Mevcut yönetimler ise darbecilere karşı geleneksel politikaları uygulamakla yetindiler. Sosyal medya platformlarını kapatmaya, durdurmaya, yavaşlatmaya yönelik girişimleri halk tarafından kabul görmedi ve tercihlerinin darbecilerden yana kaymasını sağladı. Bir bakıma darbeciler, ilk zaferlerini sosyal medyada hakimiyeti sağlamakla kazandılar ve bu platformlar karşılıklı bir savaş alanına dönüştü.

Sudan'da Ömer el Beşir'e karşı halk isyanının itici gücü yine sosyal medyaydı. Gençler sosyal medyanın etkisi ile yönetimden daha hızlı davranabiliyor, engellemelere rağmen ortak seslerini çıkarabiliyorlardı. Sudan'da Egemenlik Konseyi Başkanı Burhan'ın darbeye ortak olmasında sosyal medyanın etkisi göreceli olmuşsa da isyancı Hemeditti grubunun taraftar toplamasında sosyal medyayı aktif şekilde kullanmasının etkisi olmuştu.

Batı Afrika'da askeri darbe yapan liderlerin yaş ortalamasının 40'ın altında olmasının da sosyal medyayı kullanmalarında etkisi var. Hemen hemen tüm darbeciler darbeden önce de sosyal medya hesaplarını kullanıyor-

lardı. Sosyal medyanın gücünün, kullandıkları silahlardan daha fazla büyüdüğünün olduğunu farkındaydılar. Bu amaçla hem kendileri hem de taraftarları sosyal medya hesaplarında halk desteğini gösteren paylaşımlar yaptılar. İbrahim Toure'nin bir paylaşımı 100 milyondan fazla beğenme aldı. Kullandığı Batı karşıtı özellikle de Fransa karşıtı söylemi Burkina Faso'nun yeni Thomas Sankara'sı olarak görülmeye başlandı.

Yalnız bu askeri darbeler bölgesel olmaktan ziyade küresel bir tepkiye de dönüştüler. Örneğin; Fransa'nın Mali'deki uygulamalarını eleştirmesine yine darbe lideri Assimi Goita sosyal medya üzerinden cevap veriyordu. Burada Rus ve Çin yanlı sosyal medya platformlarının da darbecilere yönelik desteğini görmek mümkün. Özellikle Rusya'nın dijital platformlarında darbeciler daha fazla görünür olmaya başladılar. Bu bağlamda Wagner'in sadece paralı askerlerden oluşan Afrika'daki Rus silahlı kuvvetleri olduğunu söylemek mümkün değil. Çünkü Wagner'in reklamlarını yapan sosyal medya paylaşımları aynı zamanda darbecilerin paylaşımlarını da yapmaktaydılar.

Afrika'da henüz bir sosyal medya darbesi gerçekleşmedi. Darbelere sosyal medyanın doğrudan etkide bulunduğunu söylemek mümkün değil. Yalnız sosyal medya darbeciler ve destekleyenler için alternatif bir iletişim kanalı oluşturdu. Özellikle bu darbelere karşı duran diaspora da sosyal medyayı kullanarak tepkisini gösterdi. Sosyal medyanın yönetime karşı oluşan hoşnutsuzluğu, karşıtlığı beslediğini söyleyebiliriz. Darbecilerin söylemini güç-

Cumhurbaşkanı İbrahim Traoré.

lendirdiği gibi uluslararası baskıyı da şekillendirdiği iddia edilebilir. Çünkü insanlar artık sosyal medyadaki anlık paylaşımlara göre karar verebiliyor. Bu bir bakıma darbelerle karşı uluslararası görüş ve bakışı da şekillendiriyor denebilir. Bu bağlamda sosyal medya darbeyi yapmak yerine darbenin benimsenmesi, reddedilmesi, yaygınlaşması yönünde bir işlev görüyor diyebiliriz.

BURKİNA FASO DARBESİ VE SONRASINDA SOSYAL MEDYANIN GÜCÜ

Burkina Faso, sosyal medya ve askeri darbeler açısından örnek gösterilebilecek bir ülkedir. Efsanevi devlet adamı Thomas Sankara'nın öldürülmesinden sonra siyasi istikrarını sağlamış ama bir türlü ekonomik ve sosyal gelişimini sağlayamamış, bu yüzden bölgenin en kırlan devletlerinden bir haline gelmiştir. Son 10 yıl içinde 5 darbe girişiminin ikisi 2022'de gerçekleşti. Bir yıl içinde ülkede iki darbenin görülmesi ülkenin sosyal medyada daha görünür olmasının da yolunu açmıştır. El-Kaide, DEAS gibi terör örgütlerinin faaliyetlerini artırması, sosyal medyanın da ilgisini çekmiştir. 2022'de gerçekleşen her iki darbenin hem ortak noktası hem de daha öncekilerden ayrılan yönü, sosyal medyanın darbeyi gerçekleştirenler tarafından bir siyasal araç olarak kullanılmalardı. Hatta sosyal medya, siyasal gündemde belirleyici bir unsura dönüşmeye de başlamıştır.

Burkina Faso'da yönetime karşı hoşnutsuzluğun, tepkinin görünür yeri sosyal medya platformları olmuştu. Teröre karşı hükümetin başarısızlığı, terör saldırılarının sonuçları sosyal medya aracılığı ile duyuruluyordu. Böylelikle darbelerin söylemleri de hoşnutsuz halk arasında rağbet ve ilgiyi artırıyor. Küresel aktörlerin desteği de yine sosyal medya aracılığı ile oluyordu. Bir bakıma sosyal medya, propaganda içinde geniş bir imkân alanı sunmaktaydı.

Devlet yöneticilerinin teröre karşı başarısızlığı, ekonomik sorunları çözemeyişi, genç nüfusa istihdam oluşturmaması, bu tepkileri söylemlerinde dile getiren askerlere karşı taraftarlığını da artırmaktaydı. İbrahim Toure, darbeden önce de gençler arasında popüler bir isimdi. Çünkü paylaşımlarında sert ifadelerle yönetimin beceriksizliğine tepki gösteriyor, küresel direniş çağrısını genç kuşaklara ulaştırmasını biliyordu. Toure, darbe yapmadan önce başkent ve diğer büyük şehirlerde teröre, yolsuzluğa karşı 3 büyük protesto yapılmış, bu protestolara katılan halk Toure gibi askerlerin fotoğraflarını da taşımıştı. Sosyal medya sayesinde protestolar daha güçlü katılımları sağlamış ve geniş bir kesime duyurulmasında da belirleyici olmuştu.

2022'de ilk darbeyi ocak ayında gerçekleştiren Paul Da-

miba'nın da sosyal medyayı kullandığını görüyoruz. Aslında bu darbe de hem Facebook hem de WhatsApp etkin bir şekilde kullanıldı. Darbenin sloganı olan "Burkina'yı Kurtarma" sosyal medyada paylaşıldı. Halkın sokaklara çıkması sağlanarak darbenin bir halk ayaklanması olduğu görüntüsü verildi. Hükümetin darbeye karşı ilk önemi Facebook ve WhatsApp'a ulaşımı durdurmak oldu.

İbrahim Toure'nin yaptığı ikinci darbe ise sosyal medyanın tam olarak kullanıldığı bir darbeydi. Özellikle Instagram, Youtube ve X paylaşımlarında Damiba karşı içerikler hızla yayıldı. Damiba vaat ettiklerini yerine getiremiyor, terör daha da tırmanıyor, ekonomik sorunlar içinden çıkılmaz bir hal alıyordu. Sanki İbrahim Toure sosyal medyanın darbeye kullanılması yönünde iyi bir hazırlık yapmıştı. Toure açık bir şekilde Damiba'yı eleştiriyor, Pan-Afrikanizm ve Batı karşıtı söylemleri ile gençler arasında darbenin meşrulaştırmasını sağlıyordu. Damiba'nın milliyetçi ve Pan-Afrikanizm, Batı karşıtı söylemleri pek yoktu. Batı'yı bütüncül olarak değil uygulamalar açısından eleştiriyordu. Fakat Toure'nin Batı karşıtı eleştirileri bir paradigmaya yaslanıyordu. Sık sık San-kara dönemine vurgu yapıyor, Batı ülkeleriyle değil İslam ülkeleri ve Rusya ile iş birliği yapılacağını söylüyordu.

Toure döneminde sosyal medyaya ayrı bir önem verildiği görülüyor. Toure sık sık ülkenin fakirleşmesini ve dışa bağımlı olmasının sebebi olarak Fransa ve Batı olduğunu söylüyor. Maden kaynaklarının yıllarca bu ülkeler tarafından götürüldüğünü ifade ediyordu. Fransız büyükelçisi ve Fransız şirketlerini istenmeyenler listesine koyarak ülkeyi terk etmelerini istiyordu. Konuşmalarını sosyal medya üzerinden paylaşarak kısa sürede bölgenin bir kahramanına dönüşüyordu. Toure paylaşımlarını Fransızca, İngilizce, Arapça ve yerel dillerde de yaparak daha geniş kitlelere sesini duyuruyordu.

Burkina Faso darbesinin diğer Batı Afrika ülkelerinde gerçekleşen darbelerden en önemli farkı 'liderlik ve kahramanlık miti' üzerine kurulmuş olmasıdır. Batı

**BATI AFRİKA'DA,
FRANSA VE BATI
KARŞITLIĞI
GENÇLER
ARASINDA
BİR EĞİLİM
HALİNE
GELMİŞTİR.**

karşıtlığı ile liderlik karizması Burkina Faso'da bütünleşmiş, diğerlerinde ise Batı karşıtlığı söylemler düzeyinde kalmıştır. Fakat şunu da söylemek gerekiyor. Gine de Rusya faktörü yokken Burkina Faso'da Rusya'nın desteği açıktır. Rusya, İbrahim Toure'yi iki kez Moskova'da karşılayarak her türlü desteği vereceğini belirtmiştir.

SONUÇ

Burkina Faso'da görülen askeri darbelerde sosyal medyanın en etkili araçlardan olduğunu söyleyebiliriz. Batı Afrika'da, Fransa ve Batı karşıtlığı gençler arasında bir eğilim haline gelmiştir. Gençlerin darbeye destek vermesinde belirleyici unsur, darbecilerin sosyal medyada propaganda-

larını Fransa ve Batı karşıtlığı üzerinden yapmalarındır. Küresel medya şirketlerinden TikTok, internet sağlayıcı Yandex gibi dijital araçlar daha da yaygınlaşmıştır. Sosyal medyanın aktif olarak darbeciler tarafından kullanılması, halk arasında darbenin meşrulaştırılmasında araçsal bir rol oynamıştır.

Fakat darbecilerin unuttuğu bir şey var; kendilerine karşı darbe girişimi gerçekleştiğinde, sosyal medyayı yine kullanabilecekler mi yoksa sınırlandırma yoluna mı girecekler? ■

İbrahim TİĞLİ

Gazeteciliğe Akif Emre yönetimindeki Dünya Bülteni haber sitesinde başladı. TRT Türk için Güney Afrika'nın Cape Town şehrinde muhabir olarak görev yaptı. Anadolu Ajansı'nın Afrika editörlüğü kuruluşunda yer aldı ve Etiyopya'nın Addis Ababa kentinde Afrika Haber Müdürlüğü görevini üstlendi.

Yeni Şafak gazetesi ve Gerçek Hayat dergisinde Afrika üzerine yazılar kaleme aldı. Beş yüzden fazla makalesi bulunan Tığlı, şu anda bağımsız gazeteci olarak kariyerine devam etmektedir. İngilizce yayın yapan Wall Africa Journal ve Türkçe yayın yapan WAJTÜRK haber sitelerinin kurucusudur.

Maha BAKHIT MOHAMMED

İstanbul Üniversitesi Tarih Bölümü

Doktora Öğrencisi

SUDAN SİYASAL TARİHİNDE ASKERÎ KURUMUN ROLÜ

Sudan, 1956 yılında bağımsızlığını kazanmasından bu yana, ordunun siyasal yaşamda temel bir aktör olarak varlığını sürdürdüğü bir ülke olmuştur. Askerî darbeler ve darbe girişimlerinin art arda yaşanması, istikrarlı bir siyasal deneyimin yerleşmesini engellemiş, bu durum da modern Sudan siyasal tarihinin en belirgin özelliklerinden biri hâline gelmiştir.

BAĞIMSIZLIKTAN NUMEYRİ DÖNEMİNE: ORDUNUN SİYASETTE KALICILAŞMASI

Haziran 1957'de Sudan, İsmail el-Ezherî'nin başkanlığına yaptığı sivil hükümete karşı ilk darbe girişimine sahne olmuştur. İsmail Kebîde liderliğinde bazı subaylar ile harp okulu talebeleri tarafından gerçekleştirilen bu girişim, yetkililer tarafından son aşamalarında engellenmiş olsa da, askerî kurumun siyasal alana müdahalesine yönelik erken bir uyarı niteliği taşımıştır.

Bundan yalnızca bir yıl sonra, 17 Kasım 1958'de ülkenin ilk başarıya ulaşan askerî darbesi gerçekleşmiştir. General İbrahim Abbûd, Ümmet Partisi ile Demokratik Birlik Partisi'nden oluşan koalisyon hükümetini devirmiştir. Bu dönemde İsmail el-Ezherî Devlet Konseyi Başkanlığı görevini yürütürken, Abdullah Halil başbakanlık makamında bulunmaktaydı. Askerî yönetim, Ekim 1964'te geniş halk kesimlerinin katıldığı kitlesel bir ayaklanma sonucunda sona ermiş ve ülke yeniden sivil yönetime geçmiştir.

Buna rağmen, sivil yönetime geçiş, siyasal yapıda süreklilik arz eden bir istikrarın oluşmasına zemin hazırlayamamıştır. Siyasal güçler arasındaki keskin rekabet devam etmiş, hiçbir parti seçimlerde rahat bir çoğun-

luk elde edememiştir. Bu istikrarsız ortamda, Cafer Numeysi liderliğindeki "Hür Subaylar" grubu, 25 Mayıs 1969 tarihinde bir askerî darbe gerçekleştirmiştir. İlk saatlerden itibaren yeni rejimin sol eğilimli bir yönelim benimsediği açıkça görülmüştür. Kurulan hükümet, ağırlıklı olarak komünistler ve Arap milliyetçilerinden oluşmuştur.

Kısa süre içerisinde Numeysi ile Sudan Komünist Partisi arasında, özellikle dış politika bağlamında derin görüş ayrılıkları ortaya çıkmıştır. Partinin, Sudan'ın Mısır ve Libya ile birlikte Arap Cumhuriyetleri Birliği'ne katılmasına karşı çıkması, ayrıca partinin feshedilerek Sosyalist Parti bünyesinde eritilmesine ilişkin iç tartışmalar gerilimi daha da derinleştirmiştir. Zamanla bu anlaşmazlıklar, askerî kurumun kendi içindeki çatışmalara da yansımıştır.

Temmuz 1971'de komünist eğilimli subaylar, Numeysi rejimine karşı bir askerî ayaklanma başlatmış, "yeni sömürgecilikle" mücadele etme ve Batı'ya bağımlılığı sona erdirmeye hedeflerini ilan etmişlerdir. Ancak bu girişim yalnızca üç gün sürmüştür, Mısır ve Libya'nın yanı sıra bir İngiliz şirketinin de dâhil olduğu bölgesel ve uluslararası müdahaleler ile iç destek sonucunda başarısızlığa uğramış ve Numeysi yeniden iktidara dönmüştür.

Bu ayaklanmanın bastırılmasının ardından Numeysi, ordu ile devlet arasındaki ilişkiyi yeniden düzenlemiş, ulusa bağlılık yerine rejime sadakati esas alan bir yapı tesis etmiştir. Ayrıca orduya bağlı ekonomik kurumların oluşturulmasıyla askerî kurum, mevcut siyasal düzenin devamında doğrudan çıkarları bulunan toplumsal bir güç hâline gelmiştir.

1969'deki darbenin ardından Milli Devrim Komuta Konseyi'nin fotoğrafı.

Fotoğrafın: wikipedia.org

Mart 1985'te Numejri yönetimine karşı geniş çaplı bir halk ayaklanması patlak vermiştir. Atbara kentinde demiryolu işçilerinin kötüleşen ekonomik koşullara karşı başlattığı grevlerle başlayan protestolar, kısa sürede üniversitelere ve sendikalara yayılmıştır. 6 Nisan 1985'te Numejri, yönetimine son verdiğini ilan etti, böylece daha geniş çaplı toplumsal tepkilerin önüne geçilmiş oldu.

Ancak bu gelişmenin ardından kurulan sivil yönetim de uzun ömürlü olmamıştır. 1989 yılına gelindiğinde ekonomik ve güvenlik krizlerinin derinleşmesi, bazı ordu subaylarını hükümete karşı bir muhtıra sunmaya sevk etmiştir. 30 Haziran 1989'da Tuğgeneral Ömer el-Beşir, İslami hareketin siyasal desteğiyle bir askerî darbe gerçekleştirerek, Sadık el-Mehdi başkanlığındaki seçilmiş sivil hükümeti devirmiştir.

Beşir dönemi boyunca rejim, başta Nisan 1990'da General Abdülkadir el-Kedru ile General Muhammed Osman tarafından yönetilen "28 Ramazan Darbesi" olmak üzere çeşitli darbe girişimleriyle karşı karşıya kalmıştır. Bu girişimler başarısızlıkla sonuçlanmış, Mart 1992'de Baas Partisi'ne atfedilen bir başka darbe teşebbüsü de liderlerinin tutuklanmasıyla sona ermiştir.

ORDU, PARALEL GÜÇLER VE HIZLI DESTEK KUVVETLERİ

2019 yılında Beşir rejiminin devrilmesinin ardından ülke, Geçiş Dönemi Askerî Konseyi tarafından yönetilmiş, bu süreçte birden fazla darbe girişiminin engellenmiş kamuoyuna açıklanmıştır.

Sudan'daki krizi, bölgesel güç mücadelelerinden ba-

”

***SUDAN DEVLETİ,
BAĞIMSIZLIĞINI
KAZANDIĞI TARİHTEN
BU YANA, BUGÜN
YAŞANMAKTA
OLAN ÖLÇEKTE BİR
VAROLUŞSAL TEHDİTLE
KARŞI KARŞIYA
KALMAMIŞTIR.***

”

ğırsız biçimde değerlendirmek mümkün değildir. Zamanla savaş, bölgesel hesaplaşmaların yürütüldüğü bir alana dönüşmüş, Kızıldeniz'e açılan stratejik konumu ve Doğu ile Batı arasında kilit bir geçiş noktası olması nedeniyle Sudan, nüfuz alanını genişletmek isteyen çok sayıda aktörün odağı hâline gelmiştir. Ayrıca ülke, Afrika Boynuzu ile kesişen jeopolitik konumu sayesinde, stratejik derinlik ve yaşam alanı arayışındaki bölgesel güçlerin rekabet sahasında yer almıştır.

Sudan devleti, bağımsızlığını kazandığı tarihten bu yana, bugün yaşanmakta olan ölçekte bir varoluşsal tehditle karşı karşıya kalmamıştır. Zira savaş yalnızca başkenti hedef almakla kalmamış, Sudan coğrafyasının omurgasını kırmış, nüfus haritasını yeniden şekillendirmiş ve güvenlik, ekonomi ile yönetim kurumlarını işlerliğini ortadan kaldırmıştır.

Fotoğraf: X.com

1982 yılında Türkiye'ye yaptığı resmi ziyaret sırasında Sudan Cumhurbaşkanı Jaafar Muhammed Nimejri.

Savaşın patlak vermesinden önceki aylarda, Sudan ordusu ile Hızlı Destek Kuvvetleri arasında, özellikle bu kuvvetlerin ordu bünyesine entegrasyonuna ilişkin takvim meselesi etrafında gerilimler giderek tırmanmıştır. Bunun ardından 15 Nisan 2023 tarihinde, başkent Hartum'da silahlı çatışmalar başlamıştır.

Hızlı Destek Kuvvetleri'nin kökeni, eski Sudan Devlet Başkanı Ömer el-Beşir'in, 2003 yılında ülkenin batısındaki Darfur bölgesinde patlak veren isyanı bastırmak amacıyla kullandığı Cancavid milislerine dayanmaktadır. Söz konusu isyan, Arap olmayan nüfusa yönelik ayrımcı politikaların uygulandığına dair suçlamalar zemininde ortaya çıkmış, Beşir yönetimi buna karşılık, ağırlıklı olarak Arap etnik kimliğine mensup yerel milisleri seferber ederek, büyük ölçüde Afrika kökenli unsurlardan oluşan silahlı hareketlerle mücadele yoluna gitmiştir.

Zamanla çatışmanın uzun vadeli bir siyasi ve güvenlik meselesine dönüşmesi üzerine, Sudan hükümeti 2010 yılından itibaren bu silahlı oluşumları resmî yapılar içerisinde yeniden düzenlemeye yönelmiştir. Bu çerçevede, 2013 yılında söz konusu güçler Ulusal İstihbarata

"Sınır Muhafızları" adı altında bağlanmış, daha sonra yeniden yapılandırılarak "Hızlı Destek Kuvvetleri" adını almıştır. Bu yapının statüsü, 2014 yılında çıkarılan düzenlemelerle resmîyet kazanmıştır.

Süreç içerisinde Muhammed Hamdan Dağalı, kamuoyunda bilinen adıyla Hamideti, bu kuvvetlerin liderliğinde merkezî bir figür olarak öne çıkmıştır. 2017 yılında çıkarılan özel bir yasayla Hızlı Destek Kuvvetleri'nin hukuki statüsü daha da netleştirilmiş ve bu yapı resmî olarak askeri kurumla ilişkilendirilmiştir.

Buna paralel olarak Hamideti, kuvvetlerinin Yemen ve Libya başta olmak üzere çeşitli bölgesel çatışmalara katılımı yoluyla Sudan sınırları dışında da nüfuz alanını genişletmiş, ayrıca 2017 yılından itibaren Kordofan ve Darfur'daki stratejik öneme sahip altın madenleri üzerinde denetim kurarak ekonomik gücünü pekiştirmiştir.

ORDU-HDK ÇATIŞMASI VE SUDAN'IN VAROLUŞ MÜCADELESİ

2019 yılında Sudan'da, yaşam koşullarındaki ve ekonomik göstergelerdeki ciddi bozulma nedeniyle geniş

SPLA askerleri, 2009.

çaplı halk protestoları başlamış, kısa sürede bu protestolar Ömer el-Beşir'in otuz yıllık iktidarını sona erdiren bir halk devrimine dönüşmüştür.

Bu süreçte hem Sudan ordusu hem de Hızlı Destek Kuvvetleri, Beşir'in iktidardan uzaklaştırılmasında belirleyici bir rol oynamış ve birlikte Geçiş Dönemi Askeri Konsey'i oluşturmuşlardır. Konseyin başkanlığına Sudan Silahlı Kuvvetleri Komutanı Abdulfettah el-Burhan getirilirken, Muhammed Hamdan Dağalu başkan yardımcılığı görevine atanmıştır.

Askeri unsurlar ile "Özgürlük ve Değişim Güçleri" olarak bilinen sivil ittifak arasında bir yönetim ortaklığı tesis edilmiştir. Ancak bu ortaklık uzun sürmemiş, ordu ile Hızlı Destek Kuvvetleri, 25 Ekim 2021 tarihinde sivil unsurların yönetime katılımına son vermiştir.

Ordu, Hızlı Destek Kuvvetleri'nin en fazla iki yıl içinde Sudan Silahlı Kuvvetleri bünyesine entegre edilmesinde ısrarcı olurken, HDK ise daha uzun bir takvim talep etmiş ve bu sürecin tamamlanabilmesi için en az on yıllık bir geçiş süresinin gerekli olduğunu savunmuştur.

13 Nisan 2023 tarihinde HDK'nin kuzey Sudan'daki Merwi Havalimanı ve hava üssü istikametinde büyük askerî birlikler sevk etmesi, mevcut silahlı çatışmanın başlangıcı olarak kabul edilmiştir.

Sudan'da süregelen savaş, "dünyanın en büyük yerinden edilme krizi" olarak tanımlanan bir insani felakete yol açmış, ülkenin sağlık sistemi üzerinde son derece yıkıcı etkiler bırakmıştır. Çatışmalardan kaçmak zorunda kalan 15 milyondan fazla kişi ülke içinde yerinden edilmiş, yaklaşık 5 milyon kişi ise komşu ülkelere sığınmıştır.

Her ne kadar ordu Hartum Eyaleti, Cezire ve diğer şehirlerde yeniden kontrol sağlamış olsa da, Kordofan'ın çeşitli bölgelerinde çatışmalar devam etmektedir. Buna karşılık Hızlı Destek Kuvvetleri, Faşir kentindeki ordunun son merkezini düşmesinin ardından Darfur bölgesinin tamamında kontrolünü ele geçirmiştir. Bu süreçte bölgede ağır insan hakları ihlallerinin ve geniş çaplı katliamların yaşandığı bildirilmektedir.

Ordu komutanları, Hızlı Destek Kuvvetleri'nin, Sudan'ın son noktasından çıkarılmadan askerî operasyonların sona ermeyeceğini vurgularken, Hızlı Destek Kuvvetleri liderleri, şu ana kadar çatışmalardan görece uzak kalan kuzeydeki Nil Nehri Eyaleti ile doğu bölgelerine yönelik saldırılar düzenlemeye hazır olduklarını ifade ederek, yönetimi tehdit etmiştir.

Sudan, Hızlı Destek Kuvvetleri'ne sağlanan dış desteklerin de etkisiyle, giderek derinleşen bir varoluş mücadelesiyle karşı karşıya bulunmaktadır. ■

Maha BAKHIT MOHAMMED

Sudan'da doğdu. Hartum Üniversitesi Edebiyat Fakültesinde İletişim ve Tarih bölümlerinde lisans eğitimi aldı. Süleyman Demirel Üniversitesi Tarih Bölümü Yeni Çağ alanında yüksek lisans yaptı. İstanbul Üniversitesi Tarih Ana Bilim Dalında doktora eğitimine devam etmektedir.

2016-2019 yılları arasında Hartum Yunus Emre Enstitüsünde asistan olarak görev yapan Mahammed, 2022-2023 yıllarında ise Sudan Maarif Vakfı Temsilciliğinde asistanlık görevini üstlenmiştir.

Fotograf: wikipedia.org

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK
Kütahya Dumlupınar Üniversitesi Rektörü

SENÛSÎ HAREKETİ

SÖMÜRGEÇİLİKLE MÜCADELE VE TÜRK İSTİKLAL HARBİ'NE DESTEK

Senûsilik, on dokuzuncu yüzyılda Muhammed b. Ali es-Senûsî tarafından başlatılan bir tasavvuf hareketidir. Hareket, İngiliz ve Fransız sömürgeciliğinin Afrika'da yayılmaya başladığı dönemde ortaya çıkmış, özellikle Kuzey Afrika ile Sahra bölgesinde hayli etkili olmuştur. İlk başta Osmanlı Devleti, Senûsilîğe karşı temkinli yaklaşıp da zamanla hareketin sömürgeciliğe karşı yerel bir direniş örgütü olarak önemini fark etmiş ve destek vermeye başlamıştır.

Senûsilik, dini eğitimlerin yanında sosyal entegrasyonu artıran çok yönlü faaliyetleriyle Afrika'nın birlik ve beraberliği bağlamında ve kabileler arası anlaşmazlıkların çözümünde önemli rol oynamıştır. Muhammed b. Ali es-Senûsî, 1837'de Mekke'de ilk zaviyesini açtıktan sonra Kuzey Afrika'ya dönerek hareketi organize edip, Libya'da birçok zaviye ve ribâtlar kurmuştur. Hareket, bölgedeki farklı tasavvuf ekollerini

bir araya getirmeyi hedeflemiş ve yerel halk arasında geniş bir taban bulmuştur.

On dokuzuncu yüzyılın sonlarına doğru Senûsilik, sömürgeci güçlere karşı daha sistemli bir direniş için yönetim merkezini Çağbub'dan Kufra'ya taşıdı. Hareket, Fransızların Sahra'ya ilerleyişi ile İngilizlerin Sudan'daki faaliyetlerine karşı koyarak sömürgeci yayılmaya karşı güçlü bir set oluşturdu. Hareket 1900'lerde, 150'ye yakın zaviyeye sahipti ve bu yerler hem dini merkez hem de direniş noktaları olarak kullanılıyordu.

1902'de liderliğe geçen Ahmet eş-Şerif, Fransızlara karşı direnişini artırarak mücadelenin seyirini belirgin biçimde sertleştirdi. 1911'de İtalyanların Libya'yı işgaliyle birlikte Senûsilik, Osmanlı güçleriyle iş birliği yaparak daha geniş çaplı bir direniş hareketi başlattı. Bu direniş 1920'ye kadar sürdü ve Senûsilik, İtalyan sömürgeciliğine karşı Kuzey Afrika'daki önemli direniş güçlerinden biri oldu.

AHMED ŞERİF ES-SENÜSİ'NİN İSTANBUL YILLARI

Ahmed Şerif es-Senüsi, resmi olarak Trablusgarp ve Bingazi valisi ve Emirül-Müminin unvanına sahipti. Libya'da kalması İtalyanların politik ve stratejik hesaplarına uygun düşmesi nedeniyle, kendi isteğiyle İstanbul'a gitmek üzere Carabub'tan ayrıldı. Enver Paşa, Yusuf Şetvan Bey'i görevlendirerek onun güvenli bir şekilde İstanbul'a ulaşmasını sağladı. 1918'de Sirte Körfezi'nden bir Alman denizaltısıyla Pola üzerinden İstanbul'a geldi.

Osmanlı yönetimi, özellikle Enver Paşa tarafından büyük saygı gördü. Savaş koşulları nedeniyle Trablusgarp'a dönemedi, bu yüzden padişahın şeref konluğu olarak Topkapı Sarayı'nda misafir edildi. 30 Eylül 1918'de Osmanlı Padişahı Vahdettin'in kılıç kuşanma merasiminde Hz. Ömer'e ait kılıcı, padişaha kuşandırarak önemli bir görev üstlendi. Osmanlı Devleti, enerjik lider Ahmed Şerif'ten yararlanmak için onu Irak, Suriye ve Filistin'e göndermeyi düşündü fakat bölgedeki savaş koşulları nedeniyle bu mümkün olmadı. Uzmanlar, şayet Suriye'ye gitseydi bölgedeki direnişe büyük katkı sağlayacağına hemfikir.

AHMED ŞERİF ES-SENÜSİ'NİN ANADOLU'YA GEÇMESİ

İstanbul'un işgali tehdidi ortaya çıkınca can güvenliğini sağlamak amacıyla Bursa'ya yerleşmesi uygun görüldü. Bursa'da tahsis edilen bir köşkte yaşamaya başladı ancak şehir Yunan ordusunun işgali tehdidi altındaydı. Bu durum üzerine Bursa Valiliği aracılığıyla Mustafa Kemal ile temas kurdu ve Ankara'ya geçmek istediğini bildirdi. 1920'de Yunanların Bursa'yı işgali sonrası

Kuva-yi Milliye bölgeden çekilmek zorunda kaldı ve Ahmed Şerif es-Senüsi de Bursa'dan Konya'ya geçti.

Ahmed Şerif es-Senüsi, Konya'da ikamet ettiği dönemde Milli Mücadele'ye aktif destek vermeye devam etti. Bu dönemde özellikle Konya'daki Delibaş İsyanı'nın bastırılmasında önemli rol oynadı. İsyancılarla görüşmeler yaparak onları isyandan vazgeçirmeye çalıştı ve bu süreçte Konya Mebusu Abdülhalim Çelebi gibi isimlerle iş birliği yaptı. Abdülhalim Çelebi, TBMM'de Senüsi'nin katkılarını dile getirdi. Askeri kuvvetlerin isyanı bastırmasında, Senüsi'nin psikolojik etkisinin olması kayda değer bulundu.

15 Kasım 1920'de, Türkiye Büyük Millet Meclisi'nin davetiyle Konya'dan Ankara'ya gelen Ahmed Şerif es-Senüsi, Kurtuluş Savaşı'nın en kritik günlerinde Mustafa Kemal Paşa'ya tam destek verdi. Ankara'da büyük bir heyetle karşılandı ve 26 Kasım 1920'de TBMM'de onuruna düzenlenen yemekli toplantıya Mustafa Kemal de katıldı. Bu toplantıda her iki lider Millî Mücadele'nin önemine dair konuşmalar yaptı. Mustafa Kemal, Trablusgarp'ta Ahmed Şerif ve Senüsilik hareketiyle tanıştığını, bu hareketin sadece bir tarikat olmadığını, aynı zamanda milletini ve Müslümanları aydınlatmayı görev edinen güçlü bir örgüt olduğunu vurguladı. Büyük Senüsi'nin kurduğu bu teşkilatın Kuzey Afrika'da sömürgeci güçlere karşı direnişe öncülük ettiğini, az sayıda silah ve imkanlarla İtalyanlara karşı başarı sağladığını belirtti.

Ahmed Şerif es-Senüsi, Arap ve İslam dünyasındaki nüfuzunu da kullanarak Anadolu ve çevresindeki aşiretler, cemiyetler ve önde gelen aileler arasında şüpheleri gidermek, desteklerini kazanmak için yoğun çalışmalar yaptı. Heybetli duruşu ve samimi konuşmalarıyla çalışmalarında hayli etkili oldu. Doğu ve Güneydoğu Anadolu'da yaptığı gezilerde özellikle Arap kökenli aşiretlerin Millî Mücadele'ye destek vermesinde önemli katkılar sağladı.

Senüsi, çalışmalar neticesinde Millî Mücadele propagandası için basılan kartpostallarda da kendine yer bulmuştur. Örneğin bir kartpostalda Mustafa Kemal'in önünde Kur'an-ı Kerim, yanlarında ise Selahaddin Eyyubi ve Ahmed Şerif es-Senüsi yer alıyordu.

Şeyh Senüsi'nin Enver ve Cemal Paşaların da aralarında olduğu heyet tarafından İstanbul'da karşılanması.

AHMED ŞERİF ES-SENÛSÎ'NİN İSTİKLAL HARBİ'NE DESTEĞİ

Ahmed Şerif es-Senûsî, Türkiye'nin İstiklal Savaşı'nın en kritik dönemlerinde Türk Milletinin yanında yer aldı. Sakarya Muharebesi'nin kazanılmasının ardından, bu büyük zaferi ilk kutlayanlardan biri oldu. Mustafa Kemal'e, İstiklal Mücadelesinin Başkomutanı olarak, üzeri ayet ve hadislerle süslenmiş özel bir kılıç ve kemer hediye etti. Şeyh Senûsî'nin Mustafa Kemal'e hediye ettiği kılıcın kabzası altın ve gümüş işçiliğiyle dikkat çekiyordu. Kabzada Hindistan yakutları, büyük topaz taşı, inci, zümrüt gibi değerli taşlar kullanılmış, kılıç ve kınına bitkisel motiflerle birlikte "Allah" kelimesi işlenmişti. Bu değerli hediyeler Çankaya Köşkü'nde özel bir odada sergileni. Ahmed Şerif, Sakarya Zaferi'nin ardından yazdığı kutlama mektuplarını hem Mustafa Kemal'e hem de dost ülkelerin basın organlarına göndererek, kazanılan zaferi dünyaya duyurmanın yanı sıra sömürgecilik altında ezilen halklara umut aşılamayı amaçladı. Osmanlı Padişahı Vahdettin ve sadrazam Tevfik Paşa'ya da Arapça mektuplar göndermiş ve Millî Mücadele'ye destek olduğunu beyan etmiştir.

Ahmed Şerif es-Senûsî'nin Anadolu'daki en önemli çalışmaları arasında Sivas'taki faaliyetleri bulunur. 5 Mart 1921'de Sivas'a gelen Senûsî, halk tarafından büyük ilgi görür. Burada, Sivas Büyük Camii'nde verdiği Arapça hutbe büyük yankı uyandırdı. Hutbe, Sivas Sultanisi Baş Muallimi Naci Bey tarafından Türkçeye çevrilip ülke genelinde ve İslam dünyasında yaygın şekilde okutuldu. Bu hutbede Ahmed Şerif, İslam birliği ve Müslüman dayanışmasına vurgu yaptı. Ancak esas hedef olarak Türkiye'nin bağımsızlığının sağlanmasını gördü.

O dönemde Mısır, Libya, Suriye ve Irak'ta belirsizlikler yaşanırken, Ahmed Şerif topyekün bir Müslüman mücadelesinden önce Türkiye'nin bağımsızlığına odaklanmanın önemine inanıyordu. Suriye'de, Fransız işgaline karşı tepkiler yükselmiş, Şam'da tahta oturan Kral Faysal, Fransızlar tarafından devrilmişti. Bağdat'ta ise İngilizlerin desteklediği bir yönetim kurulmuştu. Enver Paşa, Türk dünyasının liderliğini hayal ederek Batum'da Anadolu hareketini takip ediyordu. Bu ortamda Araplar ve Türkler, kendi kaderlerini belirlemek için Türkiye'nin bağımsızlığını kazanmasını çok önemsiyordu.

”

**AHMED ŞERİF ES-SENÛSÎ'NİN
MİLLÎ MÜCADELE'YE
VERDİĞİ DESTEK
VE İSLAM DÜNYASINDAKİ
ETKİSİ, TÜRKİYE'NİN
BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNE
ULUSLARARASI BİR BOYUT
KAZANDIRMIŞTIR.**

”

Ahmed Şerif es-Senûsî'nin Millî Mücadele'ye verdiği destek ve İslam dünyasındaki etkisi, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine uluslararası bir boyut kazandırmıştır. Hindistan'dan Afganistan'a, Buhara'dan Bakü'ye kadar uzanan geniş coğrafyada Türkiye'nin mücadelesine yönelik maddi ve manevi destek çalışmaları düzenlendi. Bu destekler, Müslümanlar arasındaki gönül birliğinin ve Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesinin İslam dünyasında nasıl yankı bulduğunun somut göstergesiydi.

Senûsî, Cumhuriyet'in ilanından sonra Tarsus'un bir köyünde saygın bir misafir olarak yaşamını sürdürdü. 1923 yılında Mustafa Kemal Atatürk Adana'ya yaptığı ziyaret sırasında kendisiyle buluşarak ona verdiği önemi gösterdi. Ancak İtalya'nın Libya üzerindeki sömürgeci çıkarları nedeniyle

Mustafa Kemal ortada sol yanında Ahmed Şerif Es-Senûsî, sağ yanında Selahaddin Eyyubi

İtalyanlar, diplomatik baskılarla Ahmed Şerif'in Türkiye'den ayrılmasını talep etti. Bu baskılar sonucunda 1926 yılında Ahmed Şerif, Türkiye'yi terk ederek önce Suriye'ye, ardından da Mekke'ye gitti. Orada Hac ibadetini yaparak ömrünün son günlerini kutsal topraklarda geçirdi.

Libya'nın bağımsızlığını görememiş olsa da Türkiye'nin kurtuluşunu görme ve kutsal topraklarda yaşama imkânı buldu. İstanbul'a giderek Hz. Muhammed'in (s.a.v.) Mekke'den Medine'ye hicretini örnek aldı, ancak Peygamber'in aksine Libya'ya geri dönemedi. 1933 yılında Suudi Arabistan'ın Medine şehrinde vefat etti. Libya'dan uzak geçen 15 yıllık sürgün hayatında, inandığı doğrultuda liderliğini sürdürdü.

Ahmed Şerif, İtalyan işgali sırasında İstanbul'a gelmiş, İngilizlerin İstanbul'u işgaliyle birlikte Anadolu'ya geçmiş ve İstiklal Savaşı'na aktif destek vermiştir. Savaşın ardından Libya'ya dönmek istemiş ancak İtalyanlar buna karşı çıkmıştır. Suriye, Mısır ve Sudan'da da barınmayan Ahmed Şerif, onca göçten sonra Suudi Arabistan'a yerleşmiştir. Çünkü dönemin manda yönetimleri Arap milliyetçiliğine tahammülsüzken, Vahhabi idaresindeki Arabistan'da dini milliyetçilik serbest bırakılmıştı. 1926'da Türkiye'den ayrılarak Suudi Arabistan'a giden Ahmed Şerif, Kral'ın davetiyle Mekke'ye yerleşmiş ve orada hayatını tamamlamıştır.

LIBYA-TÜRKİYE İLİŞKİLERİNİN SAĞLAM TEMELLERİ

Libya, 1911-1943 arasında İtalyanların işgali altında kaldı. İkinci Dünya Savaşı sonunda İtalyan ve Alman birlikleri çekildi, Libya, İngiliz ve Fransız askerleri tarafından işgal edildi. Birleşmiş Milletler'in kararları doğrultusunda Libya'nın geleceği belirlenirken, Türkiye-Libya ilişki-

leri yeniden canlandı. Libya Kralı Şeyh İdris es-Senüsi, Türkiye'den uzman desteği istedi. Türkiye'den birçok üst düzey görevli Libya'ya giderek yardımcı oldu.

1951'de Libya, devlet olarak ilan edildi. Kral İdris, ülkesini dünyanın en fakir ülkesi olarak yönetti. 1960'larda petrol yataklarının keşfiyle Libya hızla zenginleşmeye başladı.

Ahmed Şerif es-Senüsi, İstanbul'a gelirken Türk milletiyle kader birliği yaptığını gösterdi. Osmanlı padişahına kılıç kuşandırmış biri olarak Millî Mücadele'yi destekledi. Cumhuriyet'in kurulması sonrası Türkiye'den ayrılmak zorunda kaldı, kutsal topraklara gitti ve ömrünü orada geçirdi. Hem kendi halkı hem de Türk milleti nezdinde büyük saygı gördü.

Ahmed Şerif es-Senüsi'nin temsil ettiği Senüsiyye tarikatı, 19. yüzyıldan itibaren Afrika kıtasında Fas'tan başlayarak Asya'nın en güneyindeki Yemen'e kadar uzanan geniş coğrafyada etkili oldu. Orta yolu tutan bir tasavvuf ekolü olarak sömürgeci güçlere karşı direndi. Ömer el-Muhtar gibi kahramanlar bu mücadelede öne çıktı.

Senüsîlerin kurduğu zaviyeler; ticaret, ziraat, eğitim ve dini hizmetler için stratejik öneme sahipti. Zaviye çevresindeki tarımsal faaliyetler sayesinde bu yerleşimler zamanla kasaba ve şehirleşmeye dönüştü. Bingazi, Cağbub ve Kufra'daki zaviyeler önemli örneklerdir.

Ahmed Şerif es-Senüsi, Türkiye'nin bağımsızlık mücadelesine önemli destek vermiş ve Türkiye-Libya bağlarının oluşmasında kritik rol oynamıştır. Kendi halkının ve Türkiye'nin özgürlüğü için mücadele etmiş, ömrünü kutsal topraklarda tamamlamıştır.

TÜRKİYE'NİN DOĞU AKDENİZ VE LIBYA BAĞLANTISI

Libya'nın 1974 Kıbrıs Barış Harekâtı'na verdiği destek de Türkiye-Libya bağlarının ne kadar kuvvetli olduğuna işaret eder. Bu askeri harekât, Türk milletinin 200 yıl sonra Doğu Akdeniz'deki haklarını savunmasını sağlamıştır.

1974 Kıbrıs Barış Harekâtı sırasında, Libya yönetimi Batılı güçlerin muhalefetine rağmen, Türkiye'ye askeri anlamda destek sağlayarak Türk Silahlı Kuvvetleri'nin müdahalesine dolaylı katkıda bulunmuştur. Bu müdahale, 1774 tarihli Küçük Kaynarca Antlaşması ile Müslüman Türklerin yoğun olarak yaşadığı toprakların ilk kez kaybedilmesinin ardından, aynı nitelikteki bir coğrafyaya yönelik gerçekleştirilen ve başarıyla sonuçlanan ilk askeri harekât olma

Mustafa Kemal Atatürk'ün Ahmed Şerif es-Senüsi'nin hediye ettiği kisse, sarık ve tespihle fotoğrafı.

özelliğini taşımaktadır. Bu bağlamda, Libya'nın desteği tarihsel açıdan sembolik bir öneme sahiptir.

Günümüzde Türkiye'nin Libya'daki varlığı, yalnızca askerî bir angajman değil, aynı zamanda uluslararası hukuk bağlamında meşruiyeti Birleşmiş Milletler tarafından tanınan Libya Ulusal Mutabakat Hükümeti'nin (UMH) varlığını sürdürmesine katkı sunma amacını taşımaktadır. Türkiye'nin bu müdahalesi aynı zamanda Libya halkının emperyalist müdahalelere karşı siyasi birlikteliğini, bağımsızlık iradesini ve iç banşını koruma yönünde stratejik bir girişim olarak da değerlendirilebilir.

Bilindiği üzere, devletlerin yalnızca fizikî ve siyasî sınırları değil, aynı zamanda jeopolitik ve jeokültürel etki alanları da bulunmaktadır. Bu çerçevede değerlendirildiğinde, Türkiye'nin Akdeniz'deki ulusal çıkarlarını güçlü bir şekilde koruyabilmesi noktasında jeopolitik ve jeostratejik sınırlarının Libya'dan geçtiğini söylemek abartı olmaz. Türkiye'nin her bakımdan güçlü bir şekilde bölgesel ve küresel bir aktör olma yönündeki çabaları, kara ve hava kuvvetleri yanında güçlü bir deniz gücüne sahip olmasına bağlıdır.

Nitekim ABD'nin Altıncı Filosu'nu Akdeniz'de konuşlandırmaya, İtalya, Fransa ve Rusya'nın bölgedeki etkisini hissettirmesi gibi gelişmeler dikkate alındığında, Türkiye gibi Doğu Akdeniz'de en uzun kıyı şeridine sahip bir ülkenin bölgedeki gelişmelere kayıtsız kalması beklenemez. Türkiye'nin bu bölgedeki teşebbüsleri, yalnızca ulusal çıkarların korunması açısından değil, aynı zamanda bölgesel barışın tesisi bakımından da tarihsel ve stratejik önem arz etmektedir.

Libya'daki diğer yerel otoritelerle, özellikle de ülkenin doğusundaki güç yapısını temsil eden General Halife Hafter ve oğlu Yüzbaşı Saddam Halife ile Türkiye Cumhuriyeti arasında doğrudan veya dolaylı temasların sağlanması, Libya'nın geleceği açısından çok değerlidir. Zira bu türden diplomatik irtibatlar, ülkede yıllardır süregelen çatışma ortamının sona erdirilmesine, kalıcı bir siyasi çözüme ulaşılmasına ve ulusal uzlaşma sürecinin desteklenmesine yönelik önemli bir adım olacaktır. Türkiye'nin tüm taraflarla diyalog zeminini koruma ve yapıcı ilişkiler geliştirme yönündeki iradesi, Libya'da barış, istikrar ve kurumsal bütünlüğün yeniden inşasına katkı sağlama hedefiyle uyumludur.

Bu bağlamda, Türkiye ile Libya arasında 2019 yılında imzalanan Deniz Yetki Alanlarının Sınırlanılmasına İlişkin Mutabakat Muhtırası başta olmak üzere, Doğu

Ahmed Şerif es-Senüsî'nin Tarsus Yenice Tren İstasyonu'nda Mustafa Kemal Atatürk tarafından karşılanması.

Akdeniz'deki deniz hukuku ve enerji kaynaklarının paylaşımı gibi stratejik meselelerde varılan mutabakatların uygulanabilirliği açısından da Libya'daki tüm etkili aktörlerle yapıcı ve sürdürülebilir ilişkiler kurulması büyük önem taşımaktadır. Bu tür iş birlikleri, yalnızca ikili ilişkileri güçlendirmekle kalmayacak, aynı zamanda bölgesel banşa, deniz yetki alanlarında hukukun üstünlüğüne ve karşılıklı egemenlik haklarının tanınmasına dayalı bir denge tesisine de hizmet edecektir.

Türkiye'nin, Libya'nın siyasi birliğini, toprak bütünlüğünü ve egemenliğini esas alan tutumu, ülkenin tamamını kapsayan bir diyalog mekanizmasını teşvik etmesi hem Libya halkının huzuru hem de Akdeniz'deki istikrar açısından kritik bir role sahiptir. Bu çerçevede Bingazi'deki yerel güçlerle yürütülecek temaslar, çatışma yerine uzlaşmayı önceleyen bir yaklaşımla Libya'da barışçı çözüm zeminini güçlendirecek ve Türkiye'nin bölgesel banşa yapıcı katkı sunma misyonunu daha da pekiştirecektir. ■

Prof. Dr. Süleyman KIZILTOPRAK

1968 yılında İstanbul'da doğdu. 1995 yılında Boğaziçi Üniversitesi Tarih Bölümü'nden mezun oldu. Yüksek lisansını 1997 yılında Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde tamamlayan Kızıltoprak, doktora derecesini ise 2001 yılında Marmara Üniversitesinden aldı. Osmanlı ve modern Türkiye tarihi alanında uzmanlaşan Prof. Dr. Kızıltoprak, bu alanda yazılan birçok önemli eserin yazarıdır. Akademik kariyerinde Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesinde rektör yardımcılığı ve Yalova Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesinde dekanlık görevlerini üstlenen Kızıltoprak, Türkiye Bilimler Akademisinde (TÜBA) çeşitli görevler aldı. Ayrıca 2013-2018 yılları arasında Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı (TIKA) bünyesinde Tunus, Libya, Özbekistan ve Macaristan başta olmak üzere çeşitli ülkelerde koordinatör olarak görev yaptı. Hilen Kütahya Dumlupınar Üniversitesinde rektör olarak görevini sürdürmektedir.

Zakaria SAWADOGO

*İstanbul Ticaret Üniversitesi, Siyaset Bilimi
ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı
Doktora Adayı*

**THOMAS SANKARA
VE BURKİNA FASO
DENEYİMİ:**

*DEVRİMCİ BİR
LİDERLİK, POLİTİKALAR
VE MİRAS*

Bu çalışma, Thomas Isidore Noël Sankara'nın siyasal liderliğini, özellikle 1983-1987 yılları arasındaki iktidar dönemini üzerinden ele alarak, Burkina Faso'da yürütülen devrimci dönüşüm projesinin ideolojik temellerini, uygulama alanlarını ve tarihsel sonuçlarını analiz etmeyi amaçlamaktadır. Çalışmada, Sankara'nın anti-emperyalist, Pan-Afrikanist ve eşitlikçi söylemi ile bu söylemin ekonomi politikaları, sosyal reformlar ve dış politika alanındaki somut yansımaları arasındaki ilişki incelenmiştir. Bu bağlamda, tarımsal üretimin teşvik edilmesi, dış borçlanmaya karşı duruş, sağlık ve eğitim alanında yürütülen kitlesel politikalar ile kadın haklarına yönelik reformlar, devrimci projenin temel bileşenleri olarak değerlendirilmiştir.

Araştırma, birincil ve ikincil akademik kaynaklara dayalı nitel bir analiz yöntemi benimsemekte; Sankara liderliğini hem başarıları hem de sınırlılıkları çerçevesinde ele almaktadır. Bu doğrultuda, devrimci dönüşüm sürecinde ortaya çıkan otoriter eğilimler ve siyasal muhalefete yönelik baskılar da eleştirel bir perspektifle tartışılmıştır. Çalışma ayrıca, Sankara'nın sulakla sona eren iktidarının ardından ortaya çıkan siyasal kınımayı ve buna rağmen liderin Afrika siyasal hafızasında nasıl kalıcı bir miras bıraktığını incelemektedir. Sonuç olarak Sankara deneyimi, Afrika'da alternatif kalkınma ve liderlik modellerini tartışmak açısından tarihsel ve analitik değeri yüksek bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

1. GİRİŞ

Thomas Sankara, Afrika'da bağımsızlık sonrası dönemin en dikkat çekici ve tartışmalı siyasal figürlerinden biri olarak değerlendirilmektedir. 1983 yılında iktidara gelmesinin ardından Burkina Faso'da yalnızca siyasal iktidarın el değiştirmesiyle sınırlı olmayan, aynı zamanda toplumsal değerler, ekonomik öncelikler ve devlet-toplum ilişkileri açısından kapsamlı bir dönüşüm hedefleyen bir siyasal proje ortaya koymuştur. Sankara'nın liderliği, klasik askerî yönetim modellerinden ayrılarak ideolojik bütünlük ve devrimci bir vizyon temelinde şekillenmiştir.

Bu çalışma, Thomas Sankara'nın ideolojik konumlanışı ile uygulamaya koyduğu politikalar arasındaki

Burkina Faso Haritası

ilişkiyi incelemeyi amaçlamaktadır. Bu bağlamda, Sankara'nın anti-emperyalist ve Pan-Afrikanist perspektifi, Burkina Faso'da izlenen ekonomi politikaları, sosyal reformlar ve dış politika tercihleri üzerinden ele alınmaktadır. Çalışma ayrıca, Sankara'nın kısa süreli iktidarının yarattığı siyasal kınımayı ve bu deneyimin Afrika siyasal tarihi içindeki yerini değerlendirmeyi hedeflemektedir.

Bu çerçevede makale, Sankara'nın liderliğini idealize eden yaklaşımlar ile eleştirel akademik değerlendirmeler arasında dengeli bir analiz sunmayı amaçlamakta; ayrıntılı tartışmaları ilerleyen bölümlerde ele almaktadır.

2. ERKEN HAYATI VE SİYASAL BİLİNCİNİN OLUŞUMU

Thomas Sankara, 21 Aralık 1949'da dönemin Upper Volta'sında (Yukarı Volta, Burkina Faso'nun eski ismi) yer alan Yako kentinde doğmuştur. Orta sınıf bir aileden gelen Sankara, erken yaşlardan itibaren disiplinli bir eğitim sürecinden geçmiş ve bu süreç, onun kişisel karakterinin şekillenmesinde belirleyici olmuştur. Genç yaşta askerî okula yönelmesi, hem devlet yapısını yakından tanınmasına hem de ileride üstleneceği siyasal rol için kurumsal bir zemin edinmesine olanak sağlamıştır (Harsch, 2014, ss. 18-21).

Sankara'nın siyasal bilincinin oluşumunda askerî eğitimi önemli bir rol oynamıştır. Eğitimini büyük ölçüde Yukarı Volta'daki (bugünkü Burkina Faso) askerî

okullarda tamamlayan Sankara, daha sonra Madagaskar'daki Antsirabe Askerî Akademisi'nde subaylık eğitimi almıştır. Bu dönemde aldığı askerî eğitim, onun disiplin anlayışını ve örgütlenme becerilerini geliştirmesine büyük katkıda bulunmuştur (Harsch, 2014, ss. 18-23). Sankara'nın Marksist düşünce ve bağımlılık teorileriyle tanışması ise doğrudan Avrupa merkezli bir eğitimden ziyade, Afrika'daki devrimci çevreler, askerî görevleri sırasında kurduğu entelektüel temaslar ve okuduğu literatür aracılığıyla gerçekleşmiştir (Harsch, 2014, ss. 22-25).

Askerî kariyerinin erken safhalarında Burkina Faso içinde çeşitli görevlerde bulunan Sankara, sahada edindiği gözlemler aracılığıyla kıtanın ortak sorunlarına dair bütüncül bir bakış açısı geliştirmiştir. Yoksulluk, eşitsizlik ve siyasal elitlerin halktan kopukluğu gibi olgular, onun ilerleyen yıllarda benimsediği devrimci söylemin temel bileşenleri hâline gelmiştir. Ki-Zerbo'ya göre, bu dönemdeki deneyimler, Afrika'nın tarihsel özne olma iddiasını yeniden canlandıran bir siyasal bilinç üretmiştir (Ki-Zerbo, 1997, ss. 88-90).

Sankara'nın kişisel yaşam tarzı da siyasal duruşunun bir yansımasıdır. Lüks tüketimi reddeden ve sade bir yaşam anlayışını benimseyen Sankara, bu tutumunu ilerideki siyasal liderliği sırasında da sürdürmüştür; akademik literatürde bu yaklaşım, ideolojik tutarlılığının somut bir göstergesi ve lider ile halk arasındaki mesafeyi azaltmaya yönelik bilinçli bir tercih olarak yorumlanmaktadır (Harsch, 2014, ss. 28-30). Dolayısıyla Sankara'nın erken yaşamı ve askerî deneyimleri, hem siyasal düşüncenin hem de liderlik pratiğinin temelini oluşturan belirleyici unsurlar arasında yer almaktadır.

3. LİDERLİĞİ VE YÖNETİM ANLAYIŞI (1983-1987)

Thomas Sankara, 1983 yılında iktidara gelmesiyle birlikte Burkina Faso'da devrimci bir siyasal dönüşüm süreci başlatmıştır. Sankara'nın liderliği, klasik askerî yönetim modellerinden ayrılarak ideolojik bir çerçeveye dayanan ve toplumsal dönüşümü merkeze alan bir yönetim anlayışıyla şekillenmiştir. Bu dönemde Sankara, kendisini yalnızca bir devlet başkanı olarak değil, aynı zamanda toplumsal değişimin öncüsü olan devrimci bir özne olarak konumlandırmıştır (Harsch, 2014, ss. 60-63).

Sankara yönetiminin ilk ve en sembolik adımlarından biri, ülkenin adının 4 Ağustos 1984 tarihinde Yukarı Volta'dan Burkina Faso'ya dönüştürülmesidir. Bu değişiklik, yalnızca biçimsel bir adlandırma değil, sömürge

geçmişle ideolojik bir kopuşu ve yeni bir ulusal kimlik inşasını temsil etmektedir. "Burkina" kelimesi Mossi halkının dili olan Moore'da "onurlu", "dürüst" ya da "bozulmayan insan" anlamına gelir. "Faso" kelimesi de Dioula dilinde "baba ocağı" yahut "anavatan" anlamında kullanılmaktadır. Bu bağlamda "Burkina Faso" ifadesi, "onurlu/dürüst insanların ülkesi" anlamını taşımaktadır. Ülkenin önceki adı olan "Yukarı Volta" (Fransızca Haute-Volta), bölgenin Fransız sömürge döneminde Volta Nehri'nin yukarı havzasında yer almasına atıfla kullanılmaya devam etmiştir. Sankara'nın bu adımı, siyasal bağımsızlık ve kolektif onur anlayışını kurumsallaştırma çabasının güçlü bir simgesi olarak değerlendirilmektedir (Harsch, 2014, ss. 66-68).

Ekonomik alanda Sankara'nın yönetim anlayışı, kendi kendine yeterli ilkesine dayanmaktadır. Tarımsal üretimin artırılması, yerel kaynakların etkin kullanımı ve dışa bağımlılığın azaltılması bu yaklaşımın temel unsurlarını oluşturmaktadır. Sankara, dış borçlanmayı Afrika ülkeleri üzerinde kurulan yeni bir tahakküm biçimi olarak değerlendirmiş ve özellikle 1987 yılında Addis Ababa'da düzenlenen Afrika Birliği Örgütü Zirvesi'nde yaptığı konuşmada, Afrika ülkelerinin Batılı kreditorlere olan borçlarını kolektif biçimde reddetmesi gerektiğini savunmuştur (Sankara, 2007, s. 204).

Literatürde bu çıkış, Sankara'yı yalnızca uluslararası güç merkezleriyle değil, Afrika'daki yerleşik siyasal elitlerle de karşı karşıya getiren ve siyasal olarak gi-

”

*SANKARA'NIN LİDERLİĞİ,
KLASİK ASKERİ YÖNETİM
MODELLERİNDEN
AYRILARAK İDEOLOJİK BİR
ÇERÇEVEYE DAYANAN VE
TOPLUMSAL DÖNÜŞÜMÜ
MERKEZE ALAN BİR
YÖNETİM ANLAYIŞIYLA
ŞEKİLLENMİŞTİR.*

”

Burkina Faso'daki 1983-87 popüler devrimci hükümetin lideri Thomas Sankara, "Devrim kadınların kurtuluşu olmadan zafere gelemez" konuşmasını yaptı, 8 Mart 1987.

Fotograf: themakart.com

derek yalnızlaşmasına katkı sağlayan kritik bir kırılma noktası olarak değerlendirilmektedir (Yameogo, 2014, ss. 18-21).

Sankara yönetimi, sosyal politikaları devrimci dönüşüm sürecinin ayrılmaz bir parçası olarak ele almıştır. Sağlık alanında yürütülen kitlesel aşılama kampanyaları ve eğitim politikaları aracılığıyla okullaşma oranlarının artırılması, sınırlı kaynaklara rağmen devletin temel sosyal hizmetleri üstlenebileceğini göstermeyi amaçlamıştır (Harsch, 2014, ss. 101-104).

Kadın hakları, Sankara'nın liderlik anlayışında merkezi bir konuma sahiptir. Kadınların kamu yaşamına katılımını teşvik eden politikalar ile zorla evlilik, çok eşlilik ve kadın sünneti gibi uygulamalara karşı yürütülen mücadele, dönemin Afrika siyasal bağlamı içinde radikal bir nitelik taşımaktadır (Zezeza, 2009, s. 15).

Bununla birlikte, Sankara'nın yönetim anlayışı eleştirilerden bağımsız değildir. Devrimi Savunma Komiteleri gibi taban örgütlenmeleri, başlangıçta halkın siyasal sürece katılımını amaçlasa da zamanla muhalefeti baskılayan mekanizmalara dönüşmüştür (Wilkins, 1989, s.123). Bu durum, devrimci idealizm ile otoriter

pratikler arasındaki gerilimi görünür kılmıştır (Yameogo, 2014, s. 19).

4. SUİKAST, İKTİDARIN SONU VE TARİHSEL MİRAS

Thomas Sankara'nın iktidarı, 15 Ekim 1987 tarihinde gerçekleşen askeri darbe ve suikast ile ani bir biçimde sona ermiştir. Sankara'nın öldürülmesi, yalnızca bir liderin yaşamına son verilmesi değil, aynı zamanda özellikle dış borç rejimine meydan okuyan 1983-1987 dönemindeki devrimci siyasal projenin kesintiye uğraması anlamına gelmiştir. Suikastın ardından iktidarı devralan Blaise Compaoré yönetimi, Sankara döneminin ideolojik yönelimlerinden belirgin bir kopuş sergilemiştir (Wilkins, 1989, ss. 117-119).

Sankara'nın ölümünü izleyen süreçte Burkina Faso, uluslararası finansal kurumlarla ilişkilerini yeniden tesis etmeyi ve dış yardımlara dayalı bir ekonomik modele yönelmeyi hedeflemiştir. Bu dönemde, Sankara yönetimi sırasında öncelik verilen kendi kendine yeterlilik ve eşitlikçi sosyal politikalar büyük ölçüde terk edilmiştir. Akademik literatürde bu dönüşüm, devrimci bir kalkınma deneyiminden neoliberal uyum sürecine geçiş olarak değerlendirilmektedir (Harsch, 2014, ss. 145-148).

Buna karşın, Sankara'nın siyasal ve ideolojik mirası canlılığını korumuştur. Sankara, özellikle anti-emperyalist ve Pan-Afrikanist düşünce bağlamında, Afrika'da ve diasporada alternatif bir liderlik modelinin simgesel figürlerinden biri hâline gelmiştir. Onun sade yaşam tarzı ve yolsuzluk karşıtı tutumu, sonraki kuşaklar tarafından güncel siyasal mücadelelerde referans alınmaktadır (Zezeza, 2009, ss. 18-20).

Sankara'nın mirası aynı zamanda eleştirel değerlendirmelere de konu olmuştur. Bazı çalışmalar, onun yönetimindeki otoriter eğilimlere dikkat çekerek, Sankara deneyiminin demokratik sınırlarının tarihsel bağlam içinde ele alınması gerektiğini vurgulamaktadır (Wilkins, 1989, ss. 123-125).

5. SONUÇ

Thomas Sankara'nın siyasal liderliği, Afrika'da bağımsızlık sonrası dönemin olanakları ve sınırları üzerine önemli bir tartışma zemini sunmaktadır. 1983-1987 yılları arasındaki kısa iktidar süresine rağmen Sankara, Burkina Faso'da yalnızca yönetsel bir değişim değil, aynı zamanda siyasal değerler, toplumsal ilişkiler ve kalkınma anlayışı açısından kapsamlı bir dönüşüm hedeflemiştir. Bu yönüyle Sankara deneyimi, Afrika siyasal tarihinde istisnai bir örnek olarak değerlendirilmektedir.

Bu çalışma, Sankara'nın ideolojik yönelimleri ile uygulamaya koyduğu politikalar arasındaki ilişkiyi analiz ederek, onun liderliğinin hem dönüştürücü potansiyellerini hem de sınırlılıklarını ortaya koymayı amaçlamıştır. Anti-emperyalist ve Pan-Afrikanist perspektif doğrultusunda geliştirilen politikalar, özellikle sağlık, eğitim ve kadın hakları alanlarında önemli kazanımlar sağlamıştır. Bununla birlikte, devrimci dönüşüm sürecinde ortaya çıkan otoriter eğilimler ve siyasal muhalefete yönelik baskılar, bu deneyimin demokratik sınırlarını görünür kılmıştır.

Sonuç olarak Thomas Sankara, yalnızca Burkina Faso'nun değil, Afrika kıtasının siyasal hafızasında da kalıcı bir yer edinmiştir. Onun liderliği, devrimci idealizm ile siyasal pratik arasındaki gerilimi anlamak açısından önemli dersler sunmakta; alternatif kalkınma ve liderlik modellerine ilişkin güncel tartışmalar için analitik değeri yüksek bir referans noktası olmaya devam etmektedir. ■

Kaynakça;

- Hansch, E. (2014). *Thomas Sankara: An African revolutionary*. Ohio University Press.
- Ki-Zerbo, J. (1997). *À quand l'Afrique ?* Éditions de l'Aube.
- Sankara, T. (2007). *Thomas Sankara speaks: The Burkina Faso revolution 1983-1987* (M. Prairie, Ed.). Pathfinder Press.
- Wilkins, M. (1989). The death of Thomas Sankara and the rectification of the people's revolution in Burkina Faso. *African Affairs*, 89(362), 375-398.
- Yameogo, S. (2014). Revolution and confrontational state-building in Africa: Case of Thomas Sankara's revolution in Burkina Faso (1983-1987). *Politique Africaine*, 136, 5-26.
- Zezeza, P.T. (2009). The politics of historical and social science research in Africa. *Journal of Southern African Studies*, 35(1), 9-23.

Zakaria SAWADOGO

15 Kasım 1989 tarihinde Burkina Faso'da doğmuştur. Lisans eğitimini Burkina Faso'da bulunan Al-Houda Üniversitesi İlahî Bilimler Fakültesi İlahiyat Bölümünde 2011-2015 yılları arasında tamamlamıştır. Lisans eğitimi süresince siyasal düşünce, etik ve toplum ilişkileri üzerine yoğunlaşan Sawadogo, akademik ilgisini ilerleyen yıllarda siyaset bilimi ve uluslararası ilişkiler alanına yöneltmiştir.

Yüksek lisans eğitimini Muğla Sektör ve İşletme Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda tezi program kapsamında 2018-2022 yılları arasında tamamlamıştır. Yüksek lisans tezi çalışmasında Afrika'da güvenliğin bölgeselleşmesi konusunu ele alarak, kıta ölçeğinde güvenlik mimarilerinin dönüşümünü incelemiştir.

Halen İstanbul Ticaret Üniversitesi Siyaset Bilimi ve Uluslararası İlişkiler Anabilim Dalı'nda doktora eğitimine devam etmektedir. Doktora tezi çalışması, *Asya mucizesi olarak adlandırılan ülkeler ile Afrika ülkelerini neoliberalizm perspektifinden karşılaştırmalı politik ekonomi analizi çerçevesinde* ele almaktadır. Sawadogo'nun akademik ilgi alanları arasında Afrika siyaseti, kalkınma çalışmaları, politik ekonomi, anti-emperyalizm ve küresel eşitsizlikler yer almaktadır.

Amina BENBERTAL

*Mimari ve Kentsel Koruma Uzmanı,
IRCICA*

CEZAYİR KASBAHI

"Kasbah" kelimesi, Arapça "el-Qasbah" (القاسبة) kökünden gelir ve esasen bir şehrin içindeki kale veya yönetim merkezini ifade eder. Zamanla bu terim, sadece kaleyi değil, onun çevresinde gelişen geleneksel mahalleleri de kapsar hale gelmiştir. Cezayir'in başkenti Cezayir'de yer alan Kasbah, hem Osmanlı döneminden kalma tarihi yapıları hem de özgün şehir dokusuyla, Kuzey Afrika'daki en önemli ve etkileyici İslam şehir örneklerinden biridir. Kasbah, şehrin denize bakan yamaçlarında, 118 metre yüksekliğe kadar ulaşan dik bir topoğrafyada konumlanır, yukarıdan aşağıya doğru uzanan bir şehir piramidi görünümündedir. Kuzeyde Akdeniz'e, güneyde Fransız sömürge döneminde inşa edilen modern şehir merkezine komşudur. Bu fiziksel yerleşim, Kasbah'ı hem savunma amaçlı stratejik bir alan hâline getirmiş hem de onu tarih boyunca sosyal, kültürel ve siyasi açıdan merkezî bir konuma yerleştirmiştir.

Kasbah'ı bir açık hava müzesi gibi düşünmek yanıltıcıdır. Burası gündelik yaşamın kesintisiz aktığı, yoğunluğu, tarihsel katmanları ve anlamı sürekli yeniden müzakere edilen kentsel pratikleriyle varlığını sürdüren canlı bir yerleşimdir. Bu nedenle mimari biçim ile ko-

lektif hafıza, birbirini karşılıklı olarak üreten iki eksen olarak birlikte gelişir. UNESCO'nun 1992 yılında Cezayir Kasbah'ını Dünya Mirası Listesi'ne dâhil etmesi de bu ikili niteliği teslim eder. Kasbah, bir yandan özgün bir medine olarak önemli mimari birikimi ve tarihsel izleri barındırır, öte yandan da 'köklü bir topluluk hissiyle ilişkili geleneksel bir kentsel yapı' olarak yaşayan sosyal dokuyu ve mekânsal sürekliliği görünür kılar.

KASBAH: TARİHİ BİR MEDİNE VE DÜNYA MİRASI ALANI

İki bin yılı aşkın süre boyunca Cezayir Kasbah'ı, Akdeniz dünyasında farklı uygarlıkların kesiştiği noktada yer aldı. Alanın izleri MÖ 6. yüzyıla uzanır, Fenikeli tüccarların kıyı açıklarındaki küçük adacıklar üzerinde İkosim adlı bir liman yerleşimi kurduğu kabul edilir. Ardından Roma hâkimiyeti, Arap-Berberi hanedanlıkları ve Osmanlı dönemi, şehrin arkeolojik ve kültürel dokusuna ardışık katmanlar ekleyerek bu birikimi derinleştirdi. Kasbah'ın bugün bildiğimiz belirgin formu 16. yüzyılın başlarında Osmanlı yönetimi altında şekillendi. Aruç ve Hayreddin Barbaros kardeşlerin İspanyol baskısına karşı şehri savunmak üzere Cezayir'e davet edilmesi, bu dönemin kritik eşiklerinden biridir. Hayreddin'in ik-

Cezayir limanı ve Kasbah

İlberktaşpor: digitalcollection.nypl.org

tidarı pekiştirilmesiyle şehir surlarla tahkim edilmiş, yamaç üzerindeki iç kale (citadel) savunma sisteminin merkezî unsuru hâline getirilmiştir. Bugün ayakta kalan doku, denize hâkim dik bir yamaçta sıkışık biçimde kümelenen Osmanlı dönemine tarihlenen saraylar, camiler ve avlulu konutlarla örülü kompakt bir kentsel labirenttir.

KENTSEL DOKU VE BAŞLICA MİRAS BİLEŞENLERİ

Kasbah'ın kentsel dokusu, Mağrip mimarisi ve şehircilik geleneğinin yaşayan halidir. Yerleşme planı yamaç topoğrafyasına güçlü biçimde uyum sağlar, birbirine dolanan dar sokaklar ve merdivenli geçişler, çok katlı konutların arasından kıvrılarak yükselir. Böylece Ortaçağ İslam şehirlerine özgü labirente benzer bir mekânsal örgütlenme ortaya çıkar. Eski kent, Akdeniz'e doğru yoğun ve üçgenimsi bir kütle gibi algılanır, 350'yi aşkın sokak ve çıkmazdan (rue, ruelle, impasse) oluşan ağın uç uca eklendiğinde yaklaşık 15 kilometrelik bir hat oluşturduğu belirtilir. Bu ağın içinde sömürge öncesi kent kültürünün izlerini taşıyan çok sayıda tarihi yapı ve odak yer alır. Öne çıkan miras bileşenlerinden bazıları şunlardır:

- **Osmanlı Sarayları:** Dâr Mustafa Paşa ve Dâr Azîza gibi konaklar, merkezî şadırvanlı avluları, mermer döşemeleri, galeriler çevresinde katmanlanan mekân kurguları ve oyma ahşap/çini kaplamalarıyla dikkat çeker. Bu yapılar, Mağribî ve Osmanlı üsluplarının harmanlandığı seçkin konut mimarisini temsil eder.
- **Tarihî Camiler:** 17. yüzyılda kurulan Câmi Ketşâve (Djamaa Ketchaoua), İslami-Mağribî tasarım ilkelerini farklı etkilere birleştiren karakteriyle öne çıkar. (Fransız yönetiminde katedrale dönüştürülmüş, bağımsızlıktan sonra yeniden cami işlevine iade edilmiştir.) **Câmi el-Kebîr (Büyük Cami)** ile mahalle ölçeğinde toplumsal hayatı taşıyan küçük camiler ve zâviyeler Kasbah'ın dinî-sosyal omurgasını kurar.
- **Tahkimatlar ve Kentsel Biçim:** Osmanlı kalesi ve sur kalıntıları, Kasbah'ın tarihî sınırlarını işaretler. Ana kapılar Bâb el-Vâd (Bab El Oued), Bâb Azûn (Bab Azoun), Bâb Cedîd (Bab Jedid) vb. Fransız döneminde kısmen yıkılsa da yer adlarında ve kolektif hafızada yaşamayı sürdürür. 1552-1573'ye tarihlenen iç kale, bugün de tepe noktasında mahalleye hâkimdir. Örtülü geçitler (sabat), küçük meydancıklar ve organik sokak ağıyla Kasbah, dik yamaçlı araziye uyarlanmış geleneksel İslam kentinin öğretici bir örneği olmayı sürdürür.

**BİRBİRİNE DOLANAN
DAR SOKAKLAR VE MERDİVENLİ
GEÇİŞLER, ÇOK KATLI
KONUTLARIN ARASINDAN
KIVRILARAK YÜKSELİR.**

Cezayir Kasbah'ından kareler: Ketchoua Camii ve çevresi, avlulu iç mekânlar, merdivenli dar sokaklar ve tarihi konut cepheleriyle yaşayan medinenin gündelik ritmi.

SÖMÜRGEÇİ SARSINTI VE DİRENÇ

1830'da başlayan Fransız sömürge yönetimi, Kasbah'ın fiziksel dokusunda derin tahribatlar oluşturdu ancak eski kentin direnç kapasitesi bu müdahalelerle birlikte daha görünür hâle geldi. Fransızlar Cezayir'i ele geçirir geçirmes başkentli Avrupalı bir düzene uyarlamak amacıyla askerî ve planlama aygıtlarını devreye soktu. Aşağı Kasbah'ın geniş kesimleri yıkıma uğradı, yerli kente ait yapı adaları kaldırılarak Fransız tarzı bulvarlar ve meydanlar açıldı. Kasbah'ı denizle ilişkilendiren kıyı mahallelerinin yerine kıyı dolgusu üzerinde geniş revaklı caddeleri ve Haussmann etkili apartman cepheleriyle yeni bir Avrupa semti kuruldu. Bu dönüşüm, eski Müslüman kenti fiilen yamaçların üstüne iterek, sömürge şehrinin gölgesinde bıraktı. Surlar ve kapılar söküldü bugünkü Place des Martyrs/Şehitler Meydanı, seçkin bir Osmanlı sarayının yıkımı pahasına oluşturuldu. Buna karşın 'Avrupalılaştırma' hamleleri, Kasbah'ın toplumsal sürekliliğini ortadan kaldırmadı. Mahalle ölçeğinde güçlü dayanışma ağlarına sahip topluluk, maruz kaldığı müdahalelere rağmen giderek belirginleşen bir anti-sömürge bilinci üretti. 20. yüzyıl ortasına gelindiğinde Kasbah, sömürgeçliğin tam anlamıyla ehlileştirmediği yerli Cezayir'in kalesini temsil eder hâle gelmişti. 1930'lar ve 1940'larda bile "isyana yataklık eden" bir mekân olarak tanımlanıyordu. Fransız makamlarının dar sokakları direnişin çoğaldığı bir zemin olarak görmesi, kısa süre içinde tarih tarafından doğrulanacaktı.

DİRENİŞİN KALESİ:

BAĞIMSIZLIK MÜCADELESİNDE KASBAH

1954'te Bağımsızlık Savaşı başladığında Kasbah'ın dolambaçlı sokakları ve saklı avluları anti-sömürge direnişin sinir merkezine dönüştü. FLN (Ulusal Kurtuluş Cephesi) kadroları mahalleyi güvenli evler, silah depoları ve gizli buluşma noktalarından oluşan bir ağa dönüştürdü. Kasbah'ın mekânsal kurgusu dik eğim, dar ve zikzaklı sokak örgüsü, sömürge ordusunun nüfuz etmesini güçleştiriyor, askerler labirentte savaşıyı sivilden ayırt etmekte zorlanıyordu. Bu belirsizlik, güvenlik rejiminin iddiasını boşa düşüren bir kentsel taktike dönüştü, dar geçişler birlikleri tek sıra ilerlemeye zorluyor, yüksek teraslar gözetleme imkânı sağlıyor, bitişik çatı düzlemleri de evden eve fark edilmeden hareket etmeyi mümkün kılıyordu. Araştırmaların sırasında, bazı konutların sahte duvarlar ve gizli ara katlarla direnişçileri ya da silahları saklayacak biçimde dönüştürüldüğünü öğrenmek, mimarının bizzat mücadele pratiğine nasıl eklemeliğini çarpıcı biçimde gösterdi. Fransız paraşütçü birliklerinin FLN'yi bu dokuda takip etmeyi 'dumanla savaşmak'a benzetmesi boşuna değildir. Direnişçiler bir kapıdan ya da bir geçitten kaybolup birkaç sokak ötede yeniden belirebiliyordu. 1956-57 yıllarındaki çatışma Cezayir Muharebesi olarak anılan süreçte doruğa ulaştı. O dönemde yaklaşık 100.000 kişinin yaşadığı Kasbah, FLN'yi tasfiye etmek amacıyla kitlesel gözaltılar, sokağa çıkma yasakları ve kontrol noktalarıyla fiili

Cezayir Kasbah'ında, 8 Ekim 1957'de bağımsızlık mücadelesi sırasında hayatını kaybeden direnişçileri anan mermer anıt levhası.

bir kuşatma altına alındı. Buna rağmen militanlar Kasbah'ın gizlerini avantaja çevirdi. Cemile Bühired ve Zohra Drif gibi kadınlar Avrupa kıyafetleriyle Kasbah'tan çıkarak bombaları sömürge şehrine taşıyor, ardından medinenin anonimliği içinde yeniden görünmezleşiyordu. Çatı rotaları üzerinden mesaj taşıyan haberciler, devriye denetimlerini aşabiliyordu. Arşiv çalışmaları ve koruma uzmanlarıyla görüşmelerim, özgürlük mücadelesinin Kasbah'ın fiziksel yapısıyla ne denli iç içe geçtiğini açık biçimde ortaya koydu.

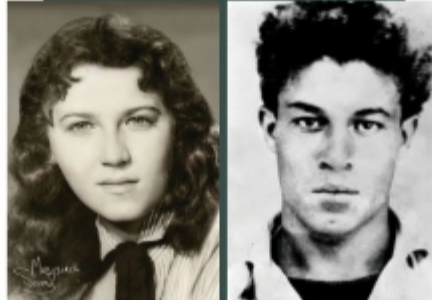
KASBAH'IN ŞEHİTLERİ

Kasbah, direnişin önder isimlerinin fedakârlıklarıyla yalnızca bir yerleşim dokusu değil, hafızanın kutsallaştırdığı bir mekân hâline de gelmiştir. Bunun en simgesel anlatılarından biri Ali la Pointe ile Hasibe Ben Bouali'nin hikâyesidir. Ali la Pointe (asıl adı Ali Ammar), Kasbah'ta büyümüş, mahalleyi ve geçitlerini içeriden bilen bir genç. Hasibe ise henüz 19 yaşında, üniversite öğrencisi bir kadındı ve devrimci mücadeleye çok erken yaşta dâhil olmuştu.

1957'de Fransız askerleri FLN'nin şehir içindeki lider kadrosunu daralan bir kuşatmayla sıkıştırdıkça, Ali, Hasibe ve iki yoldaşı, aralarında "Petit Omar" lakabıyla anılan 12 yaşında bir çocuğun da bulunduğu, Kasbah'ın derinliklerinde güvenli bir eve çekildi. 8 Ekim 1957'de sığınak ihbar edildi. Rue des Abdérames çevresinde kuşatılan militanlar teslim olmayı reddetti. Fransız güçleri evi içeridekiyle birlikte dinamitle havaya

*KASBAH, DİRENIŞİN
ÖNDER İSİMLERİNİN
FEDAKÂRLIKLARIYLA
YALNIZCA BİR
YERLEŞİM DOKUSU
DEĞİL, HAFIZANIN
KUTSALLAŞTIRDIĞI
BİR MEKÂN HÂLINE
DE GELMİŞTİR.*

Hassiba Ben Bouali - Ali la Pointe

uçurdu. Patlamada Ali la Pointe, Hasibe ve komşular dâhil en az bir düzine kişi hayatını kaybetti. Bu şehadet, Kasbah'ın devrimin mayalandığı yer olarak sembolik konumunu daha da pekiştirdi. Özellikle Hasibe'nin ölümü, özgürlük uğruna hayatını feda eden genç bir kadının cesareti olarak toplumsal hafızada derin bir karşılık buldu. Bugün de adları sokaklara ve okullara verilir, portreleri Kasbah duvarlarında yaşamayı sürdürür.

Bu dönemin maddi izleri Kasbah'ta günümüzde görülebilir. Aşağıdaki görüntü, 1957'de Ali la Pointe'in saklandığı hücreyi ortadan kaldırmak amacıyla Fransız paraşütçülerinin havaya uçurduğu evin kalıntılarını gösterir. Rue des Abdérames adresinden geriye kalan kemer ve duvar parçalarının boş kabağı, Ali, Hasibe ve yoldaşlarının fedakârlığına sessiz bir tanıklık niteliğindedir. Alan bugün küçük bir anıt, Cezayir bayrağı ve hatıra nesneleryle işaretlenen bir anma mekânına dönüşmüştür. Kasbah'ın savaş içindeki rolü bu patlamayla bitmedi. Fransızlar kısa vadeli bir askerî üstünlük sağladı, 1958'e gelindiğinde Kasbah büyük ölçüde denetim altına alınmıştı. Ancak daha geniş tarihsel ölçekte bağımsızlık savaşını kaybettirel ve 1962'de Cezayir bağımsızlığına kavuştu. Nihai ironi şudur: Kasbah, Fransız sömürgeciliğinden daha uzun ömürlü oldu. Bir koruma uzmanı olarak benim için Kasbah, yalnızca fiziksel bir siper değil, işgal koşullarında bağımsızlık fikrinin soluk alıp yaşayabildiği ahlaki bir sığınaktır. Bu durum, Osmanlı

Cezayir Kasbah'ında Ali La Pointe müzesi : burada hayatını kaybeden genç direnişçilerin anısına korunan mekân

çinileri ya da oyma bezemeler kadar önemli bir "somut olmayan miras" boyutuna işaret eder. Kasbah'ta yürümek, bir hafıza coğrafyasında yürümeğdir.

CEZAYİR MUHAREBESİ: TARİHİN EFSANESİNE DÖNÜŞTÜĞÜ AN

Kasbah'ın direniş anlatısı, dünya kamuoyuna ilk kez geniş ölçekte sinemanın merceğinden ulaştı. Gillo Pontecorvo'nun 1966 tarihli *La Bataille d'Alger* (Cezayir Muharebesi) filmi, Kasbah sokaklarında yaşanan kent gerillasını, belgesel gerçekliğine yaklaşan bir titizlikle yeniden kuran sarsıcı bir 'docu-drama'dır. Mekânın bizzat kendisinde çekilen film, siyah-beyaz estetiği, haber görüntüsü ritimini çağrıştıran kamerası ve güçlü sahiçilik duygusuyla izleyiciyi doğrudan olayların içine taşır. Pontecorvo, profesyonel oyuncuların yanı sıra dönemin tanıklarını ve eski FLN mensuplarını (Kasbah'ın askerî sorumlularından Saadi Yacef dâhil) üretimin parçası kılar. Böylece film bir temsil olmanın ötesine geçer, hafı-

zının görsel bir kaydına, kamusal bir tanıklığa dönüşür.

Kasbah, bu anlatıda oryantalist bir 'egzotizm' nesnesi olarak değil, sömürgecilliğe karşı direnişin kurucu mekânı ve anti-kolonyal mücadelenin yoğunlaştığı bir kent laboratuvarı olarak görünür kılınır. Final bölümünde Ali la Pointe ve Hassiba Ben Boualî'nin saklandığı yapının imhasına uzanan sahneler ve ardından gelen toplumsal ayaklanma imgesi, Kasbah'ın efsanesini uluslararası belleğe kazır. Bağımsızlıktan sonra büyüyen kuşaklar için film, yalnızca bir sinema yapıtı değil, tanıklığı hissederek anlamanın ikinci bir 'tarih dili' hâline gelir.

FİLMİN MİRASI VE KÜRESEL SEMBOL DEĞERİ

La Bataille d'Alger sinema tarihinde nadir görülen ölçekte küresel ve siyasal bir yankı oluşturmuştur. Kolonyal şiddeti örtüsüz biçimde göstermesi nedeniyle Fransa'da uzun süre tartışılmış, buna karşın uluslararası

platformlarda güçlü bir kabul görece, Venedik'te Altın Aslan'a uzanan bir başarı elde etmiştir. Zamanla film, yalnızca Cezayir'in yakın tarihini anlatan bir eser olmaktan çıkmış, baskı altındaki toplulukların ve özgürlük hareketlerinin hatta devletlerin ders çıkardığı bir referansa dönüşmüştür. 1960'ların sonlarında ABD'de Siyah Panterler'in filmi kapalı gösterimlerde tartıştığı, İrlanda'daki örgütlü hareketlerin kent içi direniş stratejileri açısından incelediğine ilişkin anlatılar, filmin dolaşımının nasıl bir siyasal pedagojiyi tetiklediğini gösterir. Daha çarpıcı olanı, 2003'te Pentagon'da Irak bağlamında karşı-ayaklanma stratejileri tartışılırken filmin yeniden gündeme gelmiş olmasıdır. Bu da Kasbah deneyiminin yalnızca ahlaki-siyasal bir ilham değil, aynı zamanda askerî aklın da dikkate aldığı bir 'kent direniş modeli' olarak okunduğunu düşündürür.

Bu nedenle Cezayir Kasbahı, dünya ölçeğinde "Davut-Golyat" anlatısının güçlü bir kent-mekân karşılığı hâline gelmiştir; modern bir orduya karşı, kararlılığını toplumsal dayanışmadan ve kentsel dokunun olanaklarından alan sivil direncin mümkünlüğünü simgeler. Bir Cezayirli olarak bu yankı gurur vericidir fakat aynı zamanda ağır kayıpların ve kırılmaların bilincıyla gölgelenen bir gururdur.

TAŞTA VE KANDA YAZILI MİRASI KORUMAK

Bugün Kasbah'ta durduğumda, tarihin ağırlığı ile bugünün acılığı aynı anda hissedilir. Bu mahalle bombardımanlara, uzun süreli ihmale ve sömürge döneminde gündeme gelen topyekün yıkım fikirlerine rağmen varlığını sürdürmüştür. Kasbah, Cezayir için hatta Afrika için kendi kaderini tayin etme iradesinin güçlü bir simgesidir. Kasbahlı tarihçi Belkacem Babaci'nin sözü koruma pratiğimde sık sık yankılanır; "Kasbah'ın geleceği vardır, çünkü geçmişi vardır", ilerleyebilmek için geçmişimizi korumak üzere mücadele etmek zorundayız. Bu, romantik bir nostalji çağrısı değil, post-kolonyal toplumlarda şehirlerin birer arşiv olduğunu hatırlatan

KASBAHI HEM DÜNYA MİRASI NİTELİĞİYLE HEM DE DİRENİŞİN KALESİ OLARAK SAHIPLENMEK, KORUMAYI SALT ESTETİK BİR RESTORASYON FAALİYETİ OLMaktan ÇIKARIR, ONU ANLAMLI BİR HATIRLAMA VE AKTARIM EYLEMİNE DÖNÜŞTÜRÜR.

Fotoğraf: ressource/shoa.ed.ac.uk

temel bir ilkedir. Cezayir'in kurşun izleri taşıyan duvarlarından Güney Afrika'daki apartheid dönemi mahallelerine ya da Zanzibar'ın direniş odaklarına kadar, Afrika kent mirası yalnızca taşın tarihini değil, mücadelelerin ve kazanımların toplumsal izini de taşır.

Kasbah'ı hem Dünya Mirası niteliğiyle hem de direnişin kalesi olarak sahiplenmek, korumayı salt estetik bir restorasyon faaliyeti olmaktan çıkarır, onu anlamlı bir hatırlama ve aktarım eylemine dönüştürür. Yıkılmak üzere olan bir evi onardığımızda elbette bir meşrebiye penceresini ya da bir çini yüzeyi kurtarırız ama aynı zamanda bir zamanlar fısıltıyla planların kurulduğu odaları da muhafaza etmiş oluruz. Okul çocuklarını bu sokaklarda gezdirdiğimizde, onlara hem yerel bir aidiyetin hem de dünya ölçeğinde yankı bulan bir deneyimin parçası olduklarını öğretiriz. Kasbah'ın dersi şudur: Geleceği güvence altına almak, geçmişin tüm boyutlarını hem güzelliğini hem yarasını onurlandırmayı gerektirir. ■

Cezayir'de bağımsızlık coşkusu 1962

Amina BENBERTAL

Cezayir doğumlu Benbertal, lisans eğitimini Cezayir'de mimarlık alanında tamamlamış, yüksek lisansını yine Cezayir'de kültürel mirasın korunması alanında gerçekleştirmiştir. Mimar Sinan Güzel Sanatlar Üniversitesi'nde Kültürel Mirasın Korunması alanında doktora eğitimini tamamlamıştır. Hâlen IRCICA'da (İslam Tarih, Sanat ve Kültür Araştırma Merkezi) Mimari ve Kentsel Koruma Uzmanı olarak görev yapmakta, mimari mirasın belgelenmesi, korunması ve kentsel ölçekte sürdürülebilir koruma yaklaşımları üzerine çalışmaktadır.

**HERKES
İÇİN**

Sağlık!

Dr. Serhat ONUR

*Tüm Afrika'nın Dostları Derneği
(TADD) Kurucu & Başkan Yardımcısı*

*TÜRKİYE'NİN AFRİKA'DAKİ
GÖNÜLLÜ
SAĞLIK
FAALİYETLERİ*

Bir asırdır unuttuğumuz kadim kıta Afrika'yı, 1998 tarihindeki "Afrika Açılım Planı" ve 2005'de ilan ettiğimiz "Afrika Yılı" ile hatırladık. Aynı sene, Afrika Birliği'ne gözlemci üye olan Türkiye, 2008 senesinde Etiyopya'nın başkenti Addis Ababa'da gerçekleştirilen 10. Afrika Birliği Zirvesi'nde, Afrika Birliği'ne stratejik ortak olarak kabul edildi. 2013'de 'Afrika'nın sorunlarına Afrikalı çözümler' ilkesi doğrultusunda 'Afrika Ortaklık Politikası' devreye girdi. Ülkemizin kamu, özel sektör, sivil toplum kuruluşları ve insani yardım örgütlerinin faaliyetleri ile kıtanın bant ve istikrarına, ekonomik ve sosyal kalkınmasına katkıda bulunulması hedeflenen bu politika kısa zamanda meyvelerini verdi. 2002'de Afrika'da 12 olan büyükelçilik sayımız günümüz itibarıyla 44 ülkeye çıkmıştır. Türkiye, Çin (52), Amerika Birleşik Devletleri (50) ve Fransa'dan (47) sonra kıtada en fazla büyükelçiliği olan dördüncü ülke konumundadır. Ülkemizin kıtaya olan yoğun ilgisi karşılıksız kalmadı, 2008'de 10 olan Ankara'daki Afrika Büyükelçilik sayısı 38 ülkeye çıktı. 2002'de 4,3 milyar dolar olan ticaret hacmimiz 2024 sonu itibarıyla 40 milyar dolara ulaşmış durumda. 45 Afrika ülkesi ile iş konseyimiz mevcuttur. Türk Hava Yolları, 42 Afrika ülkesinin 62 şehrine uçuş yapmaktadır. Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı'nın (TİKA) Afrika'nın 21 ülkesinde koordinasyon ofisleri bulunmaktadır. Ofisler sadece bulunduğu ülke değil aynı zamanda komşu ülkelerde de faaliyet göstermektedir. Dünyanın her yerinde Türkiye ile bağ kuran ve Türkiye'ye dost insan sayısını artırmak vizyonu ve Türkiye'nin uluslararası alanda bilinirliğini, güvenilirliğini ve itibarını artırmak misyonu ile çalışan Yunus Emre Enstitüsü, Afrika'nın 15 ülkesinde aktif çalışmaktadır. Ülkemizin kıtadaki en aktif kurumlarından olan Maarif Vakfı da 28 ülkedeki 172 eğitim kurumu ile faaliyetlerini sürdürmektedir.

Afrika kıtası ile yakınlaşma ve ortaklık hedefine giden yolda en önemli bileşenlerden biri yumuşak güç konumundaki gönüllü sağlık çalışmaları olmuştur. Dünyadaki en kötü sağlık istatistiklerine sahip ülkeler, açık ara Afrika kıtası ve özellikle de Sahraaltı Afrika'sında yer almaktadır. 2023 Dünya Sağlık Teşkilatı'nın (WHO) verilerine göre, kıtaya ilgili karşılaştırmalı bazı önemli istatistiksel verilere göz atacak olursak; anne ölüm oranı (100.000 canlı doğum başına) dünya ortalaması 197 iken, Afrika kıtasında 442, Amerika kıtasında 59, Avrupa kıtasında ise sadece 11 annedir. Beş yaş altı ölüm oranı (1000 canlı doğum başına) dünya ortalaması 36.7 iken, Afrika kıtasında 67.1, Amerika kıtasında 13, Avrupa kıtasında ise sadece 7.9 çocuktur. Sıtma görülme sıklığı (risk altındaki 1000 kişi başına) dünya ortalaması 60.4

”

*AFRİKA KITASI İLE
YAKINLAŞMA VE
ORTAKLIK HEDEFİNE
GİDEN YOLDA EN
ÖNEMLİ BİLEŞENLERDEN
BİRİ YUMUŞAK GÜÇ
KONUMUNDAKİ GÖNÜLLÜ
SAĞLIK ÇALIŞMALARI
OLMUŞTUR.*

”

iken, Afrika kıtasında 226.8, Amerika kıtasında 3.5, Avrupa kıtasında ise 0'dır.

Bölge alt yapısı eksikliğine bağlı oluşan sağlık problemlerini gösteren önemli bir bulgu da güvenli olmayan su, sanitasyon ve hijyen hizmetlerine maruz kalmaya bağlı ölüm oranıdır ki (100.000 nüfus başına) dünya ortalaması 18.3 iken, Afrika kıtasında 46.7, Amerika kıtasında 5, Avrupa kıtasında ise 3.6'dır. Yine Dünya Sağlık Teşkilatı'nın 2022 verilerine göre tıp doktoru yoğunluğu (10.000 nüfus başına) dünya ortalaması 17.2 iken bu oran Afrika'da 2.6, Avrupa'da 37.6'dır. Hemşire ve ebellek personeli yoğunluğunun ise (10.000 nüfus başına) dünya ortalaması 37.7 iken, Afrika kıtasında 11.3, Avrupa kıtasında ise 82.6'dır. Yine başka önemli bir kriter olan dış hekimli yoğunluğunda ise (10.000 nüfus başına) dünya ortalaması 3.3 iken, Afrika'da 0.2, Avrupa'da 6.3'dür.

Afrika kıtasının sağlık alanındaki kötü istatistiklerini kıta içinde değerlendirecek olursak, Kuzey Afrika ile Sahraaltı bölgeleri arasında da uçurum bulunmaktadır. Örnek verecek olursak; 2023 verilerine göre anne ölüm oranı (100.000 canlı doğum başına) Cezayir'de 62, Tunus'ta 36 iken, Çad'da 748, Nijerya'da 993 annedir. Benzer şekilde beş yaş altı ölüm oranı (1000 canlı doğum başına) Cezayir'de 22, Tunus'ta 13 iken, Çad'da 101, Nijerya'da 105 çocuktur. Sağlık personeli açısından da bakarsak; tıp doktoru yoğunluğu (10.000 nüfus başına) Cezayir'de 16.6, Tunus'ta 13.1 iken, Çad'da 0.8, Nijerya'da 3.8'dir. Hal böyleyken sağlık yardımı yapan STK ve devletlerin en faal olduğu coğrafya da haliyle Sahraaltı Afrika olmaktadır.

Türk sivil toplum kuruluşları, özellikle 1999 Marmara Depremi'nde edindikleri sağlık yardımı ve organizasyonu tecrübesiyle, 2005'ten itibaren devletimizin de yoğun desteği ve teşviki sonucu, rotasını çok ciddi sağlık sorunları yaşayan Afrika kıtasına çevirmiştir. Devlet-millet iş birliği ile yapılan Afrika sağlık organizasyonları, kıtada Türkiye'nin bilinirliğine ve imajına çok olumlu katkılar sağlamıştır.

Türkiye'den, Nijer, Sudan, Somali, Çad, Uganda, Kenya, Tanzanya, Madagaskar, Burundi, Mali, Burkina Faso, Etiyopya, Komorlar, Togo, Benin, Nijerya, Orta Afrika Cumhuriyeti, Gana, Sierra Leone, Mozambik, Gambiya, Kongo Demokratik Cumhuriyeti, Moritanya, Gine Bissau, Kamerun gibi Sahraaltı Afrika ülkelerine birçok sağlık ekibi gitmiştir. Bu ülkelerde poliklinik, laboratuvar, ameliyat, koruyucu sağlık hizmetleri verilmiş olup, birçoğunda yerel sağlık personellerinin eğitimine yönelik de çalışmalar yapılmıştır. Ayrıca gidilen bölgelerde kalıcı sağlık hizmetleri verilmesi planlanmış, bu doğrultuda da Sudan, Somali ve Nijer'de hastaneler açılmıştır. Sağlık Bakanlığımız tarafından işletilen hastanelere ülkemizden sağlık personelleri gönüllü görevlendirme ile gönderilmektedir. Tıbbi altyapı ve sağlık personeli bakımından bulunduğu ülkelerin en donanımlı kurumları olan hastanelerimiz, yerel halka ileri düzeyde sağlık hizmeti sunmakta, ayrıca da yerel sağlık personelinin eğitimine katkı vermektedir. Somali Mogadişu Hastanesi faaliyete başladığı 2014 Eylül ayından 2025 Ocak ayına

kadar 1.890.793 hastaya muayene hizmeti vermiş, yatan hasta sayısı 114.031 olup, ameliyat edilen hasta sayısı 39.926'dır. Somali'deki tek çocuk cerrahisi merkezi olan hastanemizde 295 0-1 yaş arası hastanın ameliyatı başarı ile gerçekleştirilmiştir. Uzmanlık eğitimi verilen hastanede farklı branşlarda 229 hekim uzman olmuş ve 134 asistan eğitimi de devam etmektedir. 2014 senesinde faaliyete geçen diğer bir hastane olan Sudan Nyal'a'da da aynı süre içinde 26.990 hasta yataklı tedavi hizmeti almış, 447.048 muayene ve 25.110 ameliyat gerçekleştirilmiştir. 2019'da hizmet vermeye başlayan Nijer Niamey Hastanesi'nde ise Ocak 2025'e kadar 12.369 hasta yataklı tedavi hizmeti almış olup 195.020 muayene ve 9.259 ameliyat gerçekleştirilmiştir.

TİKA'nın 2024 yılı faaliyet raporu incelendiğinde sağlık alt başlığı altında Afrika kıtasına sadece iki tıbbi seyahat gerçekleştirildiği görülmektedir. Bu seyahatlerden Kenya'ya yapılan organizasyonda toplam 34 ameliyat, 47 muayene, Mozambik'te gerçekleştirilen faaliyette ise 2 doğum, 100 hasta muayenesi ve 15 sağlık personeline eğitim verildiği saptanmıştır. Dışarıdan bu raporu inceleyen birisi TİKA'nın Afrika kıtasında hemen hemen hiç sağlık yardımı organizasyonu yapmadığını, tüm yıl boyunca gerçekleştirilen sadece iki organizasyonun çok az hastaya dokunabildiğini düşünecektir. Hazırlanan bu rapordaki Afrika sağlık organizasyonları bölümünün ne kadar eksik olduğunu işin içinde olan bizler farkındayız. Sadece Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD)

olarak, 2024 yılı içinde TİKA iş birliğinde Burundi ve Uganda'ya toplam iki sağlık organizasyonu yapmış ve bu seyahatlerde 2.426 hasta muayenesi, 4.827 ağız içi cerrahi müdahale ve 99 ameliyat gerçekleştirmiştik. Türkiye'deki birçok STK'nın da aynı yıl içinde TİKA ile birlikte kıtada birçok sağlık organizasyonu yaptığını bilmekteyiz. Benzer şekilde Türkiye Cumhuriyeti Sağlık Bakanlığının 2024 yılı faaliyet raporu incelendiğinde Afrika kıtasına yapılan gönüllü sağlık organizasyonları ile ilgili bir bilgiye rastlanmıyor. Sadece kalıcı hizmet veren Somali, Sudan ve Nijer'deki hastanelerde yapılan tıbbi hizmetleri baz alan özet istatistik bilgileri mevcut. Yine aynı rapordaki "Sağlık Sistem Desteği Verilen ve Tecrübe Paylaşımında Bulunulan Ülkeler" kısmında adı zikredilen 55 ülke içinde 16 tanesi Afrika'da olup, isimleri dışında başka ayrıntı bulunmamaktadır.

sağlık personellerine eğitim verildiği yazmaktadır. Sadece Afrika'da faaliyet gösteren Gönüllüler Biseğ Derneği de 31'i Nijer olmak üzere yaptığı toplam 39 sağlık organizasyonunda 8.996 ameliyat ve 90.111 muayene gerçekleştirdiğini internet sitesinde beyan etmiştir.

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği olarak kurulduğumuz 2015 yılından beri toplam 13 gönüllü sağlık seyahati gerçekleştirdik ve özellikle Sahraaltı Afrika'sına yoğunlaştık. Uganda'ya 5, Gambiya'ya 3, Etiyopya'ya 2, Tanzanya'ya 2 ve Burundi'ye 1 kez yaptığımız organizasyonlarda poliklinik ve ameliyat hizmetleri yanında sağlık eğitimi alanında da faaliyetlerde bulduk. Laparoskopik ve açık cerrahi alanlarda yerel sağlık personeline yönelik eğitim çalışmaları gerçekleştirdik. İki Tanzanya, bir Burundi ve bir Uganda seyahati olmak

üzere toplam dört gönüllü organizasyonumuzu, tamamıyla ağız ve diş hastalıkları üzerine ve ağırlıklı olarak yerel diş hekimi ve teknisyenlerine teorik ve pratik eğitim vererek yaptık. Seyahatlerimizin toplamında 1.415 ameliyat, 19.405 poliklinik, 10.328 diş çekimi ve ağız içi müdahale, 3.124 ultrason çekimi, 2.179 kulak içi müdahale yapıldı. Organizasyonlarımıza 168 gönüllü katıldı. Bu gönüllülerden 129'u sağlık çalışanı iken geri kalan 39 katılımcı lojistik ve destek elemanı olarak katkıda bulunmuşlardır. Katılım sağlayan sağlık ekibinde; genel cerrahi, kadın hastalıkları ve doğum, dahiliye, anesteziyoloji ve reanimasyon, kulak burun boğaz, beyin cerrahisi, plastik ve rekonstrüktif cerrahi, üroloji, aile hekimi, çene cerrahisi ve diş hekimleri ile birlikte, anestezi teknisyeni, ameliyathane hemşiresi, postop hemşire ve laboratuvar teknisyenleri de yer almaktaydı.

Ülkemizden Afrika kıtasına yapılacak gönüllü sağlık çalışmalarının gerçekleştirilmesi için hem Türkiye hem de çalışma yapılacak ülkelerin konuyla ilgili resmi işlemlerini yerine getirmek gerekmektedir. Bu prosedürlerin Türkiye ayağında eğer sivil toplum kuruluşu, organizasyonu Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı (TİKA) ve Sağlık Bakanlığı gibi herhangi bir kamu kurumu desteği ile yapmayacaksa; belirlenen sağlık ekibinin diploma,

Sağlık Ekibimiz Gambiya'da Umud Oldu.

Resmî kurumlar dışında, Afrika kıtasında sağlık alanında çalışan STK'ların bu konudaki verileri incelendiğinde birçok dernekte yeterli malumat bulunmadığı gözlenmiştir. STK'ların ulaşabildiğimiz veri tabanlarına bakacak olursak; Yeryüzü Doktorları Derneği 2024 faaliyet raporunda Afrika'ya toplam 6 gönüllü ağız içi sağlık organizasyonu yapıldığı, bu seferlerde 390 ameliyat ve 4.459 muayene gerçekleştirildiği bilgisi mevcut. Başka bir STK Canvereneller Derneğinin 2024 faaliyet raporunda ise farklı branşlarda toplam 1.184 kişinin ameliyat ve muayene edildiği, yerel

uzmanlık belgesi, pasaport, gönüllü muvafakatnamesi ve vize belgesini alması yeterli olmaktadır.

STK, gönüllü sağlık çalışmasını kamu iş birliği ile yapacaksa, Türkiye'deki yasal süreç uzamaktadır. TİKA'ya proje sunumu, kurumun bütçe ve stratejisine göre proje kabulü kısmen ya da tama yakın olmaktadır. Katılımcı sayısı sınırlanabilmektedir. Sağlık Bakanlığı personeli olan katılımcılar için alınacak yurtdışı görevlendirme izin başvurusu, her katılımcının çalıştığı hastane başhekimliğinden "Organizasyon tarihinde izinli olması hastane çalışmasında bir aksaklığı yol açmayacaktır" mealinde bir yazı alınmasını müteakip, TİKA tarafından Sağlık Bakanlığı'na yazılan bir üst yazı ile yapılmaktadır. Sağlık Bakanlığı, kendisine TİKA'dan gelen personelinin yurt dışı görevlendirme talebini olumlu bulursa hem TİKA'ya hem de kurum içi ilgili sağlık müdürlüklerine, onlar da hastanelere resmi yazı göndererek süreci sonlandırmaktalar. Bu süreç bazen uzun sürmekte, hatta resmi görevlendirme yazısının seyahat başladıktan sonra geldiği organizasyonlar bile olmaktadır.

Esas problem ise Afrika'da gidilecek ülkenin konuyla ilgili kanun ve yönetmelikleridir. Bürokratik işlemlerin çok hantal ve içinden çıkılmaz olduğu kıta ülkelerinin mevcut yasal prosedürleri, gönüllü sağlık çalışmalarını organize eden STK'ların önündeki en büyük sorunlardan biridir. Ülkeden ülkeye değişmekle beraber, özellikle gidilecek ülkenin sağlık bakanlığınca istenen evraklar ve izinler problem teşkil etmektedir. Sağlık ekibinin diploma ve uzmanlık belgelerinin asılları ile gidilen ülkeye göre Fransızca veya İngilizce yeminli ve noter tasdikli tercümeleri, hekimlerin yerel tabip odasından alacakları tıp doktoru ve bu meslekte ehil olduklarına dair belgeler, Interpol'den alınacak iyi hal kağıdı, İngilizce veya Fransızca düzeyini gösteren belge, hekimlerin gidilecek ülkenin tabip odasına kayıt olması, hekim başına yerel sağlık bakanlığına 100-400 USD arası katılım ücreti ödenmesi, götürülen ilaç ve tıbbi malzemelerin son kullanma tarihlerinin de yazılı olduğu orijinal, İngilizce veya Fransızca listesi, çalışılacak hastane idaresinin onay yazısı gibi uzayıp giden liste STK'ların motivasyonunu kırmakta, hatta bazı kuruluşlar kıtaya yaptıkları gönüllü sağlık seyahatlerinden vazgeçmektedirler.

Bu meşakkatli sürece rağmen Türkiye'deki STK'lar defalarca Afrika'ya gönüllü sağlık organizasyonları düzenlemiştir. Bu yazıyı okuduğunuz şu anda dahi mutlaka bir Türk STK ekibimiz, kıtada tıbbi faaliyetler yürütmekte, yıllardır derdine derman arayan yüzlerce mazluma deva olmaktadır.

Türkiye'nin kadim devlet geleneği, vefakâr halkımızın desteği ve gönüllülerin gayreti ile gerçekleşen Afrika sağlık organizasyonları, ulusal ve uluslararası arenada çok büyük önem arz etmektedir. Birçok resmi ve gayri resmi kurumumuzun sağlık faaliyetleri, Afrika kıtasının tıbbi alt yapısını güçlendirmekte, yerel sağlık elemanlarının eğitimi ile kalıcı izler bırakmakta, maddi veya tıbbi imkânsızlık nedeniyle tedavi olamayan hastaların şifasına ve ülkemize muhabbetine vesile olmaktadır. Yapılan bu sağlık organizasyonları ile alakalı faaliyetlerin istatistikle tutulması ve yayınlanmasının, Türkiye'nin Afrika'da gerçekleştirdiği tıbbi yardımların boyutunu ulusal ve uluslararası arenada bilinmesine ve hak ettiği konuma gelmesine vesile olacağı muhakkaktır. ■

Kaynaklar

1. <https://turkiyeyuzyilennm/proje-afrika-certaklik-politikasi>
2. <https://www.who.int/data/gbo/whs-annex>
3. <http://www.sag.gov.tr/uploads/ASPRapor/files/3JZK4+te-saglik-bakanligi-2024-yili-faaliyet-raporu.pdf>
4. <https://tika.gov.tr/wp-content/uploads/2025/02/TTKA-Faaliyet-Raporu-2024-2-web.pdf>
5. <https://www.gonulluler.org/sayfa/25/saglik-lar-nemiz>
6. <https://www.wyyd.org.tr/bakimimizda/raporlar%gallery2-1>
7. <https://www.canvereneller.org/tr/kurumsal/faaliyet-raporlari>

Dr. Serhat ONUR

Üroloji (MD), Halk Sağlığı (PhD)

1970 yılında Burdur'da doğdu. 1991 yılında Dokuz Eylül Üniversitesi Tıp Fakültesinden mezun oldu. 2012 yılında, Sağlık Bakanlığı tarafından Afrika'da gerçekleştirildiği gönüllü sağlık hizmetleri sebebiyle "Yürü Doktoru" seçildi. 2022 yılında devlet görevinden emekli olarak özel sektörde çalışmaya başladı. Ocak 2025'te, "Somali Özelinde Afrika'da Kadın Sünneti" temalı tezıyla halk sağlığı alanında doktora çalışmasını tamamladı.

Tüm Afrika'nın Dostları Derneği (TADD) ve Canveren Eller Derneğinde Başkan Yardımcılığı görevini sürdürmektedir. Bunun yanı sıra Dersaadet Derneği Yönetim Kurulu üyesi olup Afrika Araştırmacıları Derneği (AFAM), Türk Üroloji Derneği ve Ürolojik Cenahı Derneği üyesidir.

Gönüllü sağlık yardımları kapsamında toplamda 33 kez birçok Afrika ülkesine seyahat etmiştir. Ayrıca, Afrika'daki gönüllü sağlık çalışmalarıyla ilgili sempozyum ve çalıştaylarda aktif rol almakta, orta ve yükseköğretim kurumlarında söyleşiler gerçekleştirmektedir.

Aylık olarak yayımlanan Şehir ve Kültür Dergisi'nde "Afrika'nın Şehirleri" isimli yazı dizisini sürdürmektedir. "Afrika ve Sağlık" konusunda birçok platformda makaleleri yayımlanmış olup Afrika'nın Sağlık Görünümü adlı kitapta editör ve yazar olarak yer almıştır. Üsküdar'ın Mecazları ve Üsküdar'ın Esnafı isimli kitapların yazarıdır. Evli ve iki kız çocuğu babasıdır.

Gökhan AYDOĞDU

Akademisyen/Farmakoloji ve Toksikoloji

AFRİKA KITASINDA ŞİFACILAR

*Geleneksel Bilginin Toplumsal, Kültürel ve
Ruhani Boyutları*

Afrika kıtasında şifacılık, binlerce yıl boyunca toplumların sağlık, ruhani denge ve sosyal uyum arayışında merkezi bir rol oynamış benzersiz bir bilgi sistemidir. Bugün dahi pek çok Afrika toplumunda geleneksel şifacılar, yalnızca hastalıkları tedavi eden bireyler değil, aynı zamanda kültür taşıyıcıları, danışmanlar, ruhani rehberler ve toplumsal bütünlüğün koruyucuları olarak görülmektedir. Şifacılık uygulamalarının niteliği bölgeden bölgeye farklılık gösterse de Afrika kıtasının tamamına yayılan ortak ilkeler, bu geleneği dinamik ve süreklilik arz eden bir yapıya dönüştürmüştür.

Bu yazımızda, Afrika'da şifacılığın tarihsel kökenlerini, türlerini, kullanılan yöntemleri, toplumsal işlevlerini ve modern tıpla ilişkisini inceleyerek kıtanın zengin kültürel mirasını anlamaya katkı sunmayı amaçlamaktadır.

TARİHSEL ARKA PLAN: ŞIFACILIĞIN KÖKENLERİ

Afrika'da şifacılığın tarihi, yazılı tarihten çok daha eski dönemlere uzanır. Erken dönem arkeolojik bulgular, bitkisel tedavinin Afrika'da en az 40.000 yıl öncesine dayandığını göstermektedir. San ve Khoi halklarının kaya resimleri, şifacı figürlerini ve trans hâllerindeki ritüel dansları tasvir ederek bu geleneğin köklülüğünü kanıtlar niteliktedir.

Birçok Afrika toplumunda şifacılar, 'ataların bilgisini taşıyan kişiler' olarak kutsal bir statüye sahiptir. Onlara göre insan sağlığı yalnızca fiziksel bir durum değil; ruh, zihin, toplum ve doğanın bütünlüklü uyumundan oluşur. Bu nedenle şifacılık, doğayla ve kadim atalarla kurulan ilişkinin bir dışavurumudur.

ŞIFACI TÜRLERİ: ÇOK KATMANLI BİR BİLGELİK SİSTEMİ

Afrika'da şifacılar tek bir kategori altında değerlendirilmez; her biri farklı alanlarda uzmanlaşmış birçok tür bulunur. En çok bilinen şifacı türleri şunlardır:

• **Herbalistler (Bitkisel Tıp Uzmanları)**

Afrika'nın zengin flora çeşitliliği, herbalistlerin bilgi birikiminin temelini oluşturur. Sadece Güney Afrika'da 30.000'den fazla tıbbi bitki türü olduğu bilinmektedir. Herbalistler, kökler, kabuklar, yapraklar ve tohumlardan tedavi edici karışımlar hazırlar. Bu bilgi çoğu zaman ustadan çırağa sözlü olarak aktarılır.

• **Ruhani Şifacılar**

Afrika'nın pek çok bölgesinde ruhani güçlerin hastalıkların temel nedeni olduğuna inanılır. Ruhani şifacılar, büyü bozma, koruma ritüelleri, atalardan mesaj alma, kehanet ve rehberlik gibi uygulamalarla toplum üzerinde büyük bir etkiye sahiptir.

• **Diviner/Shaman (Kehanet Ustaları)**

Bu şifacılar, insanlarla ruhani dünya arasında aracılık yapar. Genellikle kemik atma, taşlar, kabuklar veya özel nesnelere kullanarak teşhis koyarlar. Divinerlar, bir kişinin hastalığının fiziksel mi yoksa ruhani mi olduğunu belirleyebilen önemli figürlerdir.

• **Doğum ve Kadın Sağlığı Uzmanları**

Birçok Afrika toplumunda doğum, kutsal bir eylem olarak görülür. Ebe-şifacılar hem doğumu yönetir hem anneleri koruyucu ritüellerle destekler. Batı tıbbının ulaşmadığı bölgelerde bu uygulama hâlâ yaygındır.

ŞIFACILIK YÖNTEMLERİ VE TEDAVİ PRATİKLERİ

Afrika şifacılığının yöntemleri, insan sağlığını bütüncül bir bakışla ele alır. En yaygın tedavi yöntemleri şunlardır:

• **BITKİSEL KARIŞIMLAR**

Bitkilerden elde edilen karışımların kullanımında titizlik esastır. Bitkinin toplanma zamanı, hazırlanma şekli ve hangi ruhani unsurlarla ilişkilendirildiği tedavinin başarısını etkilediğine inanılır.

• **RİTÜELLER VE TÖRENLER**

Ritüeller, yalnızca hastayı değil, toplumu da iyileştirmeyi amaçlar. Örneğin:

- **Trans dansları**, ruhani bağlantı kurmak için yapılır.
- **Ateş ritüelleri**, negatif enerjiyi uzaklaştırmak için kullanılır.
- **Su ritüelleri**, arınma ve yenilenmenin sembolüdür.

“

*BAZI TOPLUMLARDA
ŞIFACILAR,
ÇOCUKLARIN İSİM
VERME TÖRENLERİNDE
BULUNUR; YAĞMUR
DUASI, BEREKET
AYİNİ GİBİ KOLEKTİF
RİTÜELLERİ YÖNETİR.*

”

MASAJ, MERHEM VE FİZİKSEL TEDAVİLER

Bazı şifacılar, kas ağrıları ve eklem rahatsızlıklarını bitkisel yağlarla masaj yöntemiyle tedavi eder. Kemik kırıkları veya çıkıklar için geleneksel yöntemler oldukça yaygındır.

KEHANET VE DANIŞMANLIK

Birçok şifacıya yalnızca hastalık için değil, yaşamın önemli kararları için de danışılır. Evlilik, iş, bereket, toplumsal barış gibi konularda şifacıların rehberliği belirleyici olabilir.

ŞIFACILARIN TOPLUMSAL ROLÜ: SADECE TEDAVİ DEĞİL BİR KİMLİK İNŞASI

Afrika toplumunda şifacılar sağlık hizmeti sunan bireylerin çok ötesindedir. Onlar aynı zamanda:

- *Toplumsal barışın sağlayıcıları*
- *Adalet mekanizmasının tamamlayıcıları*
- *Aile danışmanları*
- *Kültürel hafızanın taşıyıcıları*
- *Çatışma çözümleri*
- *Ritüel yöneticileri olarak geniş bir etki alanına sahiptir.*

Bazı toplumlarda şifacılar, çocukların isim verme törenlerinde bulunur; yağmur duası, bereket ayini gibi kolektif ritüelleri yönetir. Bu yönleriyle şifacılar, toplumsal bütünlüğün korunmasına önemli katkı sağlar.

KADIN ŞIFACILAR: GÖRÜNMEYEN GÜCÜN SAHİPLERİ

Afrika'da şifacılık denildiğinde erkek figürleri öne çıksa da kıtanın birçok bölgesinde kadınlar şifacılığın omurgasını oluşturur. Özellikle:

- Doğum uzmanlığı
- Bitkisel tıp
- Topluluklara ruhani rehberlik gibi alanlarda kadınların etkisi belirgindir.

Kadın şifacılar, özellikle kırsal bölgelerde sağlık hizmetine erişimin sınırlı olduğu yerlerde kritik bir rol oynar. Ayrıca kadınların doğurganlık, annelik, bereket gibi konulardaki ritüel bilgisi toplum içinde saygınlık kazandırır.

MODERN TIP VE GELENEKSEL ŞIFACILAR: KARŞITLIK MI? TAMAMLAYICILIK MI?

Afrika ülkelerinde modern tıp ile geleneksel şifacılık arasındaki ilişki uzun yıllar gerilimli olmuştur. Kolonyal dönemle birlikte geleneksel şifacılar batıl veya ilkel görülmüş, birçok bölgede yasaklanmıştır. Ancak günümüzde bu yaklaşım değişmektedir.

Bazı Afrika ülkeleri şifacıları resmi sağlık sistemine entegre etmek için adımlar atmıştır. Örneğin:

- Güney Afrika'da **Traditional Health Practitioners Act** ile şifacılar yasal statü kazanmıştır.
- Gana, Tanzanya ve Uganda'da şifacı dernekleri kurulmuştur.
- Etiyopya'da birçok bitkisel ilaç, modern sağlık sisteminde tamamlayıcı tıp olarak kullanılmaktadır.

Bu dönüşüm, Afrika'da sağlık hizmetlerinin iyileştirilmesi açısından büyük önem taşır. Zira kıtanın bazı bölgelerinde nüfusun %60-80'i ilk başvurduğu kaynak olarak geleneksel şifacıları görmektedir.

ŞIFACILIĞI TEHDİT EDEN UNSURLAR

Afrika şifacılık sistemi çok güçlü olmasına rağmen bazı tehditlerle karşı karşıyadır:

BİLGİ KAYBI

Geleneksel bilginin sözlü aktarılması, modern yaşam tarzı ve şehirleşmeyle birlikte tehdit altındadır. Birçok genç kuşak şifacılığa ilgisini kaybetmektedir.

BİYOÇEŞİTLİLİĞİN AZALMASI

Bitkisel tedavi için kullanılan birçok bitki türü, iklim değişikliği ve ormansızlaşma nedeniyle risk altındadır. Bu durum şifacıların uygulamalarını zayıflatmaktadır.

TİCARİ SÖMÜRÜ

Bazı şirketler, Afrika'daki tıbbi bitkileri sentezleyerek büyük kârlar elde ederken, yerel topluluklara telif veya fayda sağlamamaktadır. Bu durum etik ve kültürel tartışmaları beraberinde getirir.

SAHTE ŞIFACILAR

Bazı kişiler kendilerini şifacı olarak tanıtarak halkı istismara yönelmektedir. Bu sorun, gerçek şifacıların itibarını zedeleyebilmektedir.

ŞIFACILIĞIN GELECEĞİ: KITANIN BÜTÜNCÜL BİLGELİK MODELİ

Afrika'da şifacılık, yalnızca bir tıbbi yöntem değil; kimlik, kültür, dayanışma, doğayla uyum ve ruhani bağlılığın somutlaşmış hâlidir. Modern toplumun hızlı dönüşümü karşısında şifacılık geleneğinin değişmeden kalması mümkün değildir, fakat bu geleneğin özü korunarak günümüz dünyasına uyarlanması mümkündür.

Saygınlık kazanan araştırmalar, Afrika şifacılığının modern tıp için büyük bir potansiyel taşıdığını ortaya koymaktadır. Özellikle fitoterapi, bütüncül sağlık yaklaşımları ve psikososyal danışmanlık alanlarında Afrika'nın kadim bilgi birikimi giderek daha fazla değer görmektedir.

Gelecekte şifacılığın önemi artarak devam edeceğe benzemektedir. Çünkü insanlık, sağlık anlayışının yalnızca laboratuvarlar ve hastanelerle sınırlı olmadığını; doğa, ruhani denge ve toplumsal ilişkilerle birlikte ele alınması gerektiğini yeniden keşfetmektedir. Bu bağlamda Afrika şifacıları, evrensel sağlık bilgisine önemli katkılar sunmayı sürdürecektir.

SONUÇ:

Afrika kıtasında şifacılık, hem tarihsel hem kültürel hem de toplumsal açıdan vazgeçilmez bir kurumdur. Bu geleneğin gücü, yalnızca bitkilerin veya ritüellerin etkisinden değil, toplumun kolektif hafızasını ve ruhani yapısını şekillendiren bütüncül bir dünya görüşünden doğar. Bugün şifacılar, modern tıbbın tamamlayıcısı olarak giderek artan bir öneme sahiptir. Afrika'nın zengin şifacılık mirası, hem kıta için hem de tüm dünya için hâlâ keşfedilmeyi bekleyen büyük bir hazinedir. ■

Kaynakça;

1. Akyeampong, E., & Forde, L. (2012). African Healing Traditions. University of Ghana Press.
2. WHO – World Health Organization. (2013). Traditional Medicine Strategy.
3. Hammond-Tooke, D. (1989). Rituals and Medicines: Indigenous Healing in South Africa.
4. Olupona, J. (2014). African Religions: A Very Short Introduction. Oxford University Press.
5. Kleinman, A. (1980). Patients and Healers in the Context of Culture. University of California Press.
6. van Wyk, B. (2015). Medicinal Plants of South Africa. Briza Publications.
7. <https://africananguard.org.ng>
8. <https://theconversation.com>
9. <https://globalwellnessinstitute.org/>
10. Potential of Selected African Medicinal Plants as Alternative Therapeutics against Multi-Drug-Resistant Bacteria (Bertha N. Moleketi, Kabego P. P. Makale, Gaolathe Ramtong, Teddie O. Rahube ¹ and ²Abelak Mabasa³)

Gökhan AYDOĞDU

Üniversite eğitimine 1992-1994 yılları arasında Oxford Üniversitesi Cavendish College'da Havayolları ve Turizm Sanayi alanında başlayan Aydoğdu, daha sonra Anadolu Üniversitesi İktisat Fakültesinde lisans eğitimini tamamladı. Sağlık alanına duyduğu ilgiyle 2012-2013 yıllarında Acupuncture College Colombo'da "Akupunktur Diploması" aldı. Akademik çalışmalarını sürdüren Aydoğdu, 2018-2022 yılları arasında Bursa Uludağ Üniversitesi Sağlık Bilimleri Enstitüsünde yüksek lisans yaparak "Anı Zehrî" konulu tezi hazırladı.

1998 yılından bu yana anı ve an ürünleri üzerine çalışmalar yürüten Aydoğdu, yurt dışında akupunktur ve epiterapi temelli Geleneksel Tıp Bilimleri alanında eğitim aldı. Özellikle epiterapi konusunda yurt içi ve yurt dışında birçok sertifika programına katıldı ve çeşitli kongre ve seminerlerde konuşmacı olarak yer aldı.

Ayrıca Afrika'ya olan ilgisi doğrultusunda Sudan Yatırım Grubu'nun kurulmasına destek verdi ve özellikle tarım projeleri başta olmak üzere çeşitli alanlarda katkı sağlamaya çalıştı. Son on yıldır TADD ile birlikte Afrika'yı daha yakından tanıma ve kitadaki ihtiyaç sahiplerine ulaşma konusunda aktif olarak çalışmalar yürütmektedir.

Edo/ony/74400/2017

Kevser ÇELİKEL
Aktivist Şef

SWAHİLİ MUTFAĞI

Ilkokul yıllarıma döndüğümde, kucacımda kocaman bir atlasla hatırlıyorum kendimi. Rahmetli babam niçin bu kadar büyük bir atlas almıştı bilmiyorum. Ama neden alındığını bilmediğim o atlasın sayfalarının arasında uzun ve hülyalı zamanlar geçirdim. Uçakla seyahat etmeyi düşünemeyeceğim yıllardan bahsediyorum. Muhayyile o kadar muazzam bir nimet ki; atlasın sayfalarında adeta tay-i mekan yaparak oradan oraya uçmak, çocukluğumun en güzel oyunlarından biriydi.

Uzaklar her zaman en ilgi çekici olardı benim için. Kitalara ayrılmış bölümler ve her kitadaki ülkeler hakkında bilgiler ve fotoğraflar.

Afrika o kadar uzak gelirdi ki, ülkelerin isimleri, konuşulan diller, para birimleri. Hele o fotoğraflar yok mu? Doğa fotoğraflarının dışında olanlar, sadece kabilelere mensup insanların o fotoğraflar. Sanki bu dünyaya ait olmayan, başka evrende yaşamış hissi veren görüntülerdi.

Ama hayat bize öyle yollar açıyor ki; çocukluğunda sadece kağıt üzerinde gördüğün kıtanın zaman gelip geçtikçe ufak bir adasında buluyorsun kendini.

2018 yılında bir STK'da gönüllü olmak üzere Afrika kıtasına ilk adımımı attım. Çok amiyane bir tabir olsa da şunu söylemek istiyorum; insanlık için küçük ama benim için büyük bir adımdı.

Hayatımın ortasına düşen koca bir kıta söz konusuydu. Beni değiştiren, dönüştüren ve yaratıcılıma ilşikimi yeniden düzenleyen bir buluşmaydı.

Kırk yaşında edindiğim profesyonel mesleğim olan açıcılık/şeflik evrilerek, yemek kültürü üzerine araştırmalar yaptığım, dersler verdiğim, sempozyum bildiri-leri hazırladığım bir şekle büründü. Haliyle, yedi yıldır her yıl düzenli gittiğim ve en az üç ay vakit geçirdiğim Zanzibar dolayısıyla da adanın ait olduğu Swahili sahili ve yemek kültürü araştırmalaro konularım arasında yer aldı.

Ukwa juu soslu Mishkaki ve Kachumbari

Bu yazıda, birebir tanık olduğum bazen içinde bazen ise ilayicisi olduğum Swahili yemek kültürünü, deneyimlediklerim ve okuduklarım üzerinden anlatmaya çalışacağım.

Genel olarak Doğu Afrika ama daha özelleştirdiğimizde Doğu Afrika'ya sahili olan ülkeleri kastettiğimiz bir bölge Swahili. Aşağıdaki haritada göreceğimiz ülkeleri kapsıyor.

İsimlerde, kullanılan malzemelerde ve pişirme yöntemlerinde değişiklik olsa da gerek tarihsel bağlamda gerekse etkilendikleri kültürler açısından bu ülkelerin yemek kültürlerini Swahili kültürü başlığı altında topluyoruz.

Yemek kültürü hakkında okuma yaptığınızda ve hele de bunun uygulayıcısı olduğunuzda benzerlikler asla gözünüzden kaçmaz. Etkileşim ve buradan yola çıkarak geldikleri noktaya baktığımızda Türk mutfak kültürünü, Swahili mutfak kültürüne benzetebiliriz. Nasıl mı? Şöyle anlatayım.

Swahili mutfak mirasından söz edildiğinde, önce Hint Okyanusu; ardından Aden Körfezi ve Kızıl Deniz üzerinden Arap Yarımadası'na, oradan da Kuzey Afrika ve Akdeniz dünyasına uzanan deniz bağlantıları aklı gelir hemen. Ve bir de bu deniz yollarıyla, etkileşim içinde buldukları medeniyetler.

Bu bağlantılar, ticaret, göç ve savaşlar yoluyla kurulan sosyal etkileşimler Swahili mutfak kültürünü derinden etkileyen olgulardır.

Swahili kelimesini çıkarıp Türk kelimesini koyarsak yerine, hiçbirimiz yadsımayız değil mi yazılanları?

O yüzden şunu rahatlıkla söyleyebiliriz; etkileşimli ve çok katmanlı bir mutfak kültüründen bahsediyoruz. Doğu Afrika kıyı şeridi boyunca yer alan bu ülkeler, tarihsel olarak bir kavşak vazifesi görmüş, ticareti ve göçü kolaylaştırmıştır.

Afrika, Arap, Hint ve Fars etkileri de dahil olmak üzere, büyüklü küçüklü pek çok etnik grubun etkisiyle şekillenmiştir. Benzersiz coğrafi konumuyla oldukça farklı mutfak uygulamalarının bir araya geldiği eklektik bir yemek kültürü, daha popüler bir ifadeyle bir gastronomi cenneti.

Hint Okyanusu ülkeleriyle ticaret, yerel mutfaklarına baharatın yoğun kullanımını katmış. Bu durum da adeta bir devrim yaratmış ve yemek kültürünün bugünkü şeklini almışındaki en büyük etken olmuştur.

Swahili halkı, yabancı kültür etkilerini zaman içerisinde yerel mutfaklarına ustalıkla entegre ederek, tadı damakta kalan bir kültür haline getirmiştir.

Tarihsel olarak baktığımızda 19. Yüzyıl öncesine ait kayıtlı belge yok denecek kadar azdır. Arkeolojik buluntularda mutfak, günlük tüketim üzerinden incelenmek yerine, pişirme yöntemleri, kullanılan kap kacaklar ve malzeme kombinasyonları üzerinden anlatılmıştır.

“ *BENZERSİZ COĞRAFI
KONUMUYLA OLDUKÇA
FARKLI MUTFAK
UYGULAMALARININ BİR
ARAYA GELDİĞİ EKLEKTİK
BİR YEMEK KÜLTÜRÜ,
DAHA POPÜLER BİR
İFADEYLE BİR GASTRONOMİ
CENNETİ.* ”

Ugali ve Sukuma

Fotoğraf: reddit.com

14. ve 16. Yüzyıl sömürge öncesi Swahili mutfak kültürü için şunları söyleyebiliriz. Songo Mnara'da yapılan arkeolojik kazılar, bugüne kadar Swahili mutfağını incelemek için toplanan en kapsamlı verileri sağlıyor. Bu veriler, yaygın kıyı ve Hint Okyanusu ağlarına bağlı olarak İslam dünyasının da etkisiyle kentsel mutfağın nasıl geliştiğini de anlatıyor.

Diğer bilgileri de 16. Yüzyıl öncesi bölgeyi ziyaret eden seyyahların gözlem ve yazdıklarından öğreniyoruz. Bu seyyahlardan Al Masudi, muz, darı ve hindistan cevizi- nin temel besin maddeleri olduğundan bahsetmiştir. İbn-i Battuta ise Mogadişu'da katıldığı bir davette, büyük bir tabağa yerleştirilen tereyağlı pirinç pilavı üzerinde tavuk, et, balık ve sebzelerin turşu, limon, zencefil ve mangoyla servis edildiğini anlatmıştır.

Buna karşılık Mombasa'yı ziyaret ederken, "Bu adanın insanları arasında tahıl yetiştiriciliği yoktur, yiyecekler onlara sahilinden getirilir. Yiyeceklerinin büyük kısmı muz ve balıktır." gözleminde bulunur. Bu örneklerin, paylaşılan yiyecek uygulamaları zemininde, kıyı kasabaları arasındaki çeşitliliğe de işaret ettiği gözden kaçmamalı.

Şayet günümüze gelirsek, zaman içerisinde temelde büyük değişiklikler olmadığını açık şekilde görüyoruz. Hindistan cevizi sütü neredeyse tüm yemeklerin olmazsa olmazı. Son yıllarda vegan beslenenlerin vazgeçilmez bitkisel sütü olan bu mübarek, Swahili mutfağı için sıradan bir ürün. Pilavlardan çorbalara, fasulyeden sebzelere, hamur işlerine kadar kullanmadıkları hiçbir yemek neredeyse yok. Zanzibar'da bir yıl ürünün az olmasından dolayı fiyatı yükselince, halkın "Yemeklerimizin tadı kalmadı!" diye çok hayıflandıklarını hatırlıyorum.

Genel olarak "porridge" diyebileceğimiz lapalar, bazen kahvaltıda bazen de ana yemek eşlikçisi oluyor. Mısır unu ya da kasava unu kullanılarak hazırlanan bu yiyecek, sabahları çorba kıvamında olup "uji" ismini alırken, yemek eşlikçi olunca daha yoğun kıvamda olup "ugali" adını alıyor.

Fasulyenin pek çok çeşidi ve hatta rengi vazgeçilmez yemeklerinden biri. Maharage dedikleri bu kuru fasulyeyi kahvaltıda chapati, diğer öğünlerde pilav üstü tüketiliyor.

Hint Okyanusu'nun her türlü nimetini severek ve büyük bir iştikle yediklerini hepimiz tahmin edebiliriz. Her öğünde ve her haliyle üstelik.

Missal gelgit onlar için bir öğünü bedavaya getirmek.

“

*HİNDİSTAN
CEVİZİ SÜTÜ
NERDEYSE TÜM
YEMEKLERİN
OLMAZSA OLMAZI.*

”

Chapati

Nasıl mı? Sular çekildiğinde ortada kalan deniz canlılarını, çocuklar ve kadınlar toplayıp sepetlerine doldurur. Bu deniz canlılarını ya satarlar yahut kendileri için yemek yaparlar.

Genel olarak değerlendirdiğimizde; tüm 3. dünya ülkelerinde olduğu gibi karbonhidrat beslenmenin baş rolünde. Kırmızı et neredeyse hiç tüketilmiyor. Beyaz et daha çok sevilir zira erişimi daha kolay. Evlerin pek çoğunda tavuk kümesi bulunuyor.

Karbonhidrat tüketiminin çokluğu ve kullanılan pişirme tekniklerinin sağlıksız olması sebebiyle, yüksek tansiyon ve şeker sorunu bölgede en sık rastlanan sağlık problemlerinin başında geliyor.

Toplu yemek yeme Swahili geleneklerinde önemli bir yere sahiptir. Kisinia adını verdikleri bu uygulama halen devam etmektedir. Bu uygulama yiyeceğin kültürel bir ifadesi, aynı zamanda kolektif kimliği korumak için bir araçtır.

Şöyle bir sofraya hayal edin; kişi sayısına göre büyüklüğü değişen yuvarlak bir tepsi, tepeleme pilav üzerinde balık, tavuk ya da kırmızı etten yapılmış bizim yahni diyebileceğimiz sulu bir et yemeği. Ve bu yemek hindistan cevizi sütü ve aromatik baharatlar ile pişmiş. Yanında mevsim meyvesi, karpuz, ananas, papaya ve kacombari adını verdikleri domatesli soğanlı salata.

Tepsinin etrafında toplananlar ve sağ elin üç parmağı kullanılarak hep birlikte yenilen yemek.

Kentleşme, bireysel yeme alışkanlıklarını tüm dünyada olduğu gibi burada da etkisi altına almasına rağmen, bölge halkı kisinia bayramlar, düğünler, cenazeler ve iftarlarda halen bir arada olmaya devam ediyor. Bu geleceğe sahip çıkıyorlar.

Bunu anlatırken yazının başındaki gibi çocukluğuma gidiyorum bir an. Yer sofrası kurulmuş, ortasında ba-

kır tepsi içinde tarhana çorbasına doğranmış bayat ekmelekler, üzerinde kıymalı, tereyağlı, kırmızı biberli izeetli bir sos. Sofranın etrafındayız, hepimiz dedemin ilk kaşığı tepsiye daldırmasını bekliyoruz. Ve o an babaannem kaşığının ucuyla kıymalı bölümleri biz torunların önüne kaydırıyor...

Bir sofranın ya da bir dünyanın etrafında benzeyen yönlerimizin üzerinden, yazmaya, okumaya ve düşünmeye devam. Belki başka bir yazıda da keşkek ve dünyadaki benzerlerini konuşuruz, Allah'ı alemler.

Kevser ÇELİKEL

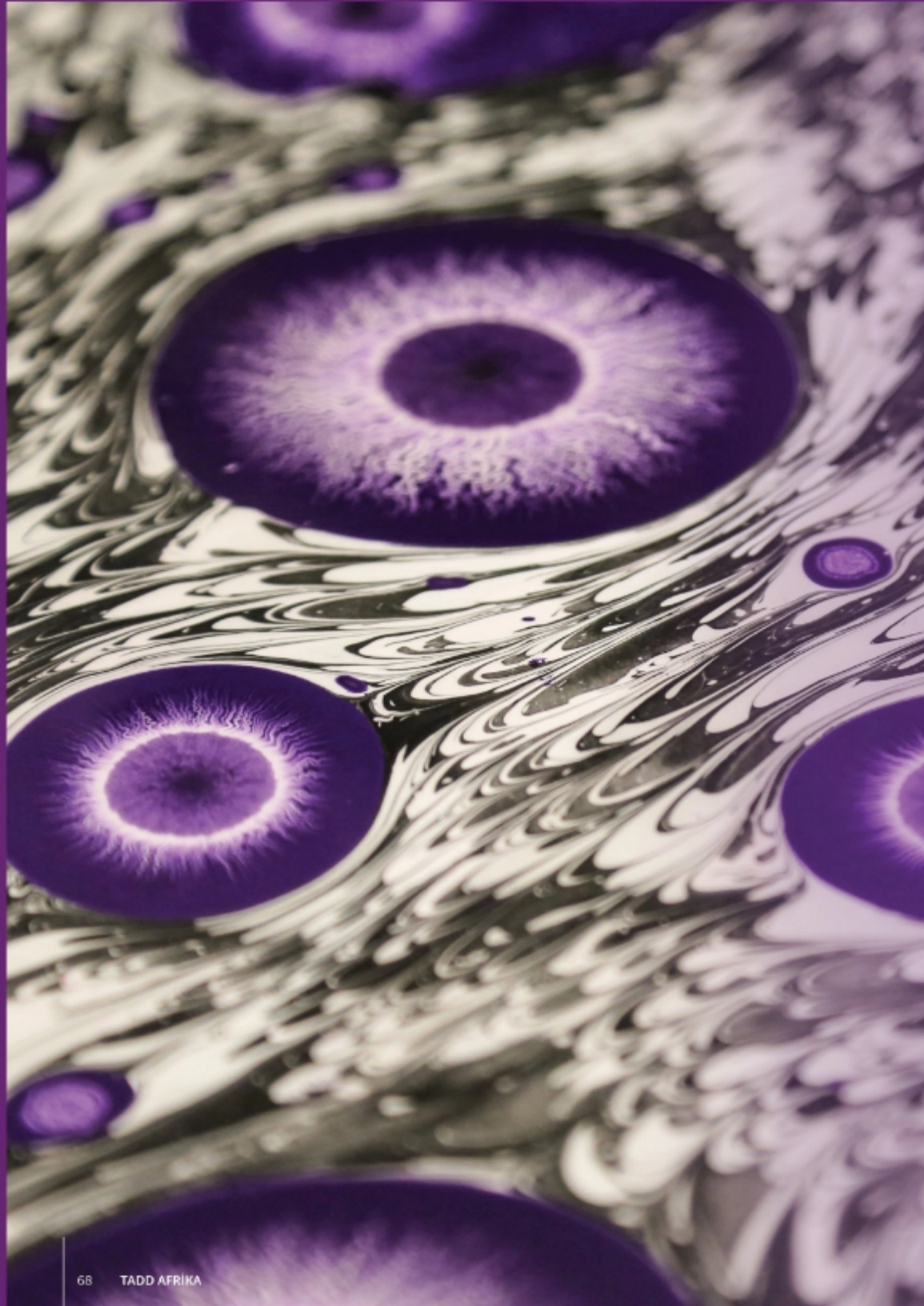
Kevser Çelikel 1967 Adapazarı doğumlu. İlk, orta, lise eğitimini burada tamamladı. Üniversite eğitimini İstanbul Üniversitesi mühendislik fakültesi kimya bölümünde bitirdi. Üç erkek evlat ve iki torunu vardır.

2000 li yılların başında katılmaya başladığı ulusal ve uluslararası yemek yarışmalarında çeşitli dereceler ve ödüller kazandı. Bu aynı zamanda kendisinin yemek sektöründe çalışmaya başlamasına vesile oldu. Sekiz yıl profesyonel mutfaklarda şef ve menü tasarımı olarak çalıştı. 2011 yılından beri İstanbul'da yaşamaktadır. Çeşitli üniversitelerde ve eğitim kurumlarında dünya ve türk mutfağı üzerine karşılaştırmalı dersler vermektedir.

Türk mutfak kültürünün farklı coğrafyalardaki karşılıkları bulmak üzere seyahat etmek en büyük tutkusudur. Seyahat deneyimlerinden elde ettiği kazanımları dergilerde köşe yazısı olarak paylaşmaya devam ediyor.

Balık ve ugali ile Kenya usulü Kachumbari salatası.

Eda ÖZBEKKANGAY
Ebru Sanatçısı

AFRİKA'DAKİ EBRULİ HATIRALARIM

Ebru sanatçısı yazarımızın, Senegal'in başkenti Dakar'da Yunus Emre Enstitüsü himayesinde gerçekleştirilen Afrika Kıtasındaki ilk ebru kursu öncesi ve esnasındaki yaşadığı etkileyici duygularını içeren bu yazımızla sizi baş başa bırakıyoruz...

Bir hayal kuruyordum çocukluğumun bahçesinde. Çocukken sorarız ya birbirimize "Dünyada gitmek istersen nereye gitmek isterdin?" diye. Ben hep "Afrika'yal" diye cevap verirdim, bilmezdim o vakitler, hayallere varmak varmış nasipte...

Bir gün dersten çıkmış eve dönüyorken yıllar, yıllar sonra hayalimden bir telefon geldi. Abimdi arayan, Serhat abim; "Eda, Afrika'ya ebru yapmayı öğretmeye gider misin?" O güzel telefon ile geçmişten geleceğe açıldım. Öyle bir aşı ki; cana şifa ruha gıdaymış bilemezdim.

Hayalim gerçek oluyordu. Çocukluğumda hayal kurarken elimde renklerim yoktu, öyle renkliydi ki hayalimdeki Afrika. Hazırlanıyordum hayalime. Bavulumun kapağı açılınca Afrika için, atölyemdeki her sevdiceğim uçuştü içine,

sanki dünyayı sığdırdım. Dünden hazırmış gibi birleşip bütünleştiler, yan yana gelince tüm Ebruli hatıralarım, zamansal olarak her dönemi içine alan bir masal tadında bavul oluyordu. Müzeyyenli kurşun kalemlerimiz de sevgileriyle masalımıza eşlik edeceklerdi.

Sanki hatıralarımla taşınyordum, onları yaşayan bir müze gibi. Değer kıymet bilecek topraklara, ebru atölyemizi hayalime bırakmak üzere yola çıkıyordum. Dualar ile ailemin, hocalarımın öğrencilerimin, sevdiklerimin duaları ile...

Erken gelmiştim havalimanına önceki tecrübelerimin hatıraları ile.

Eşim ve kızımız Elif'imiz ile havalimanına ulaşmıştık, iyi dilekleriyle ve sevgileriyle uğurladılar beni hayalime.

Öğrencim, oğlum Babür de uğurlamaya gelmişti, elinde Özbek ekmeğim ve sıcak sıcak samsalar ile. Özbek ekmeğimi de bavuluma koymak nasip olmuştu.

Ebru malzemelerimiz ile özenle, hafta sonu olmasına rağmen tüm iyi yüreği ile Faruk Bey de ulaşmıştı havalimanına. Bir bir tamamlanmaya başlamıştı hazırlıklarımız, birleşti bütünleşti dua ile sevgiyle...

Uçak saatim gelmişti, vakit tamamdı artık. Yavaş yavaş koltuğuma ilerledim, mutluydum. Gökyüzünde bulutların arasına yükseldiğimizde hosteslerimiz ebrulu uçuş çantamı elime gülümseyerek verdiğinde, bugüne kadar olan tüm anıların hediyesini almış gibi hissettim, tarifsiz bir mutluluk yaşadım.

Ah Serhat abim. Afrika hatıralarım yazmakla hissetmekle bitmez, yazarken çiçek gibi açılıyor tekrar tekrar mutluluğum.

Merhaba Afrika merhaba. Mistik kokusuyla, dokusuyla, toprağıyla, özel yürekli içten gülümseyen insanlarıyla hayalime hoş gelmiştim.

İçten, zarif, ışıl ışıl enerjisiyle Merve'm karşıladı.

Hayalim olan Afrika'daydım. Araçtayıdık ve hatıralarımıza, atölyemize doğru yoldaydık, bir huzur kaplamıştı yüreğimi. Görüntüler değişmişti, mimari değişmişti, havanın kokusu, rengi her şey değişmişti. Heyecanlıydım sakinliğimi koruyordum. Türkiye Büyükelçiliğimizde kalacaktım hayalim içinde...

Eşyalarımı güzel odama hemen yerleştirdikten sonra, atölyemize kavuşmanın sabırsızlığı ile yola çıktık. Yunus Emre Enstitüsü'ne gidiyorduk, sanıp sarmalanmış yıllarca habersizce biriktirdiğim ebruli hatıralarımı kavuşturmak için. Enstitü, ağaçların sonuna doğru görünmüştü, yavaş yavaş yaklaştık aracımızla. Yüzünde sıcaklık sarmimi gülümsemesiyle kapıyı bize Mösyö Liliş açıyordu, öyle güzel bir günaydınla, gülümsemeyle hem de.

Bahçede tatlı çiçeklerin arasında buldum kendimi. İç

kapıda Diarra, Hacı Elhadji ve güzel yüreğiyle Khady gülümsüyorlardı. Mis kokulu bir bahçe, çiçekler ve yürekler hepsi gülümsüyor.

Öğrencilerim yoldaydılar.

Merve'm ve Mösyö Liliş ile beraber merdivenlerden atölyeye uzanan koridordaydık. Adımlarımız sonrası sınıfımızdaydım. Afrika'daki sınıfta penceresinden gözükken yeşil palmiye ağacının manzarasıyla sesiz sedasız bekleyen sınıfımızda hayalime bakıyordum. Habersizce biriktirdiğim tüm hatıralarımla sınıfın içine gelmiştim. Mösyö Liliş elinde araç ve gereçleriyle önce örtümüzü titizlikle sabitledi, güneş vardı atölyenin içinde. O güneş öğrencilerimdi. Anta, Binta, Ava... Tüm enstitü hep beraber atölyemizi düzenledik. Afrika'daydım, biliyordum ama nedense kendimi Bağlarbaşı'ndaki atölyede hissediyordum. Atölyemizden özenle bütün atölyelerime uçuşan, ayınlamadığım kurutma tahtamızdan bir tanesi de artık Afrika'daydı, hep beraber gelmiştik tüm öğrencilerimle tekнемize renk düşüren tüm yüreklerimle...

Yeni hatıralarımızı yazıyorduk hep beraber. Anta, Binta ve Ava nasıl güzel bir duaydı, yanlarındaydım. Masal gibi başlamıştı öyle de devam etti. Türkiye'de özenle hazırlanmış ebru malzemelerimizin paketlerini açmaya başladık, boyalarımızı fırçalarını öyle emek var ki hepsinde. Anta, Binta ve Ava, ebru boyalarımızı tatlı elleriyle renklerimizimizi hazırlamaya başladılar, öyle çabuk öğreniyorlardı ki; kitlelerimiz hazırlandı tüm bilgilerimi sevgiyle ve mutlulukla aktarıyordum. Tüm paketleri tek tek açıyorduk, birdenbire büyük özel bir enerji kapladı atölyemizi, bu enerji bütünü ta kendisiydi, kıymetli hocalarım, ailem, sevgili öğrencilerim yıllarca beraber biriktirdiğimiz sevgimiz ile ördüğümüz anılanımız yerlerini buluyordu atölyede.

GEL KEYFİM GEL LEVHASI GİBİ OLMUŞTU

Levhamız da vardı atölyede. Babür, Afrika'ya giderken son ders teknenin duvarında asılı olan eserini çıkararak "Yine yaparım hocam götürün!" demişti...

Heyecan ile tüm malzemelerimizi yerleştirdik, atölye malzemelerimizi özenle hazırlamıştık öğrencilerimle. İkinci günden itibaren eğitimlerimize başladık, çok hisli, kabiliyetli ve gayretliyidiler, şanslıyım. Elleri ebrulandı, boya serpiştirmeyi, teknelerimizin kıvamını, desen oluşturmayı, malzeme hazırlığını çok çabuk içselleştirdiler.

3. gün beraber eğitim vermeye başladık misafirlerimize,

hızla ve sevgiyle aktarmıştım ellerimi ellerine. Ne biliyordum onların da o bilgiyi bildiğini, aldığını hissediyordum, öyle de oldu. Teknemizin, sanatımızın, suyumuzun lisanını öğrenmişlerdi.

Her gün farklı guruplarımız ile şahane saatler geçiyor, huzurla günümüzü tamamıyorduk. Öğrencilerimin her gün daha ilerlediğini bilerek, iyi öğrenmelerinin verdiği mutlulukla uyanıyordum her sabah.

Bu sefer konuklarımız ilkokulun birbirinden tatlı tatlı gülümseyen öğrencileriydi, yüreğimde öyle izler bırakacaklardı ki.

İbrahim ve sınıf arkadaşlarıyla geçirdiğimiz ebrulü saatlerden sonra artık yüreğime güneşin gülümsemesi taht kurmuştu, ömrümce buluşmamızı, vedamızı, minik ellerini sallayarak gülümsemelerini unutmayacağım.

Merve'm ile beraber gecesiyle gündüzüyle, Atlas Okyanusu'nu içime çektiğim sohbetlerimiz ile renklerimizle, öğrencilerimle, misafirlerimizle, sanatımızla ve musikimizle hatıralarımızla dolu dolu geçen, gecesi gündüzü şifalı 10 gün. Her hatıramız yerini bulmuştu.

Kapımızda mis kokumuz, ebrulü kesesinde lavantamız ve huriyeli ellerden dualı makrome anahtarlığımızda yerini almıştı.

Bayrağımız ile gelmiş, yüreğimi bırakarak dönüyordum.

Öğrenciler yetişecek, mutluluklar taşıyacaktı. Umutlar yeşerecekti rengarenk özel atölyemizde Afrika'da Senegal'de...

Öyle de oldu. Eğitimlere başladılar, sevgiyle yüreklerinden fırcalarına, fırcalarından teknelerimize 'ebruluyoruz' dünyamızı. Teknemiz yüreklerimiz bir beraber, şimdi ebruyu Afrika'da Senegal'de öğretiyorlar, kendi etnik çok köklü coğrafyanın ezgisi, dokusu ve kokusuyla. Hissediyorum; yansıyor teknemize, çünkü teknemiz yüreklerimiz bir, hep öyle de olacak...

Afrika... Çocukluğuma selam olsun, ne güzel bir hayalim varmış, zamanla nasıl da renklenmiş ki gerçek olmuş hayalim...

Serhat abim, hayalini kurmak ve gerçekleştirdiğini yaşamak öyle tarifi zor bir duygu ki, bunu özel yüreklere teslim etmekten mutluluğumu sözlerle ifade edebilmekte zorlanıyorum.

Çok mutluyum...

Sonsuz kalpten teşekkürlerim ile... ■

Eda ÖZBEKKANGAY

1977'de Üsküdar Sultantepe'de Özbekler Dergahında dünyaya geldi. İlk öğrenimini Sultantepe ilkokulunda, orta öğrenimini Halide Edip Adıvar okulunda tamamladı. Lise eğitimine Büyük Dedesi Hezarfen İbrahim Efendi'nin kurucusu olduğu ve ilk müdürlüğünü yaptığı Sultanahmet Endüstri ve Meslek Lisesinde başladı, lise yıllarının ikinci döneminde Haydarpaşa Endüstri ve Meslek Lisesi'nin Makine Ressamlığı bölümünden mezun oldu.

Sanat yolculuğu, 1997'de tanıştığı kıymetli hocaları Hikmet BARUTÇUGİL ve Fuat BAŞAR'ın desteğiyle başladı.

Ailesinin manevi mirası olan Özbekler Dergahı'nda, dedesinin izinden giderek ebru sanatını yaşatma kararlığıyla çalışmalarını sürdürdü. Eda Özbekkangay, yurt içinde ve dışında pek çok sanatseverle buluşarak sergiler açtı. Özbekkangay, 2011-2019 Üsküdar Halk Eğitim Merkezinde, halan /İstanbul Tasarım Merkezi BUHARA ÖZBEKLER TEKKESİ, Sinan Paşa Camii KAGEM İstanbul Sanat Atölyeleri ve Özyoğun Üniversitesinde, Ebru Sanatını öğretme ve sevdirme gayretindedir.

”

AFRIKA...

*ÇOCUKLUĞUMA SELAM OLSUN, NE GÜZEL BİR HAYALİM
VARMİŞ, ZAMANLA NASIL DA RENKLENMİŞİM Kİ
GERÇEK OLMUŞ HAYALİM...*

”

İYİLİK PAYLAŞTIKÇA

Büyür!

